

KOLM TULD: JÜRIÖÖ, VÕIDUPÜHA, LAULUPIDU

Marge Allandi

Rituaale on rahvusliku identiteedi konstrueerijatena läbi ajaloo rohkesti kasutatud. Erinevad mälestusüritused, tähtpäevade tähistamised jne, millel on rituaalile omased tunnused, on kindlaks viisiks luua ühtsustunnet, seda taaskinnitada, kuid neid saab kasutada ka ideoloogilistel eesmärkidel. Rituaalsed tegevused funktsioneerivad eelkõige rahvuslike sümbolitena – ühistevused, mis kannavad edasi kultuurimälu ja ka sisalduvad selles, on regulaarse toimumise ja sümbolite kasutamisega rahvusliku identiteedi tugisambad. Nende sümboolne olemus seisneb üle aegade ulatuvas tähenduses ja tähenduslikkuses kogukonna liikmetele. Tseremoniaalne ja sümboolne aspekt on kõige olulisem rahvusliku identiteedi edukuses ja säilimises, kuna läbi selle on individuaalne identiteet tugevasti seotud kollektiivse identiteediga. Ja seda just sümboolsete ja rituaalsete aspektide seotuse tõttu etniliste sidemete ja etnilise identifitseerimise taaselustamisega ning eriti esiisade ja langenute mälestamisega.¹

Maaailmas on kultuurimälu ja rahvuslik identiteet uurimisvaldkonnana juba aastaid köitnud uurijate tähelepanu. Eestis on rahvusliku identiteedi konstrueerimise teemaga on tegelenud peamiselt Marek Tamm, Karsten Brüggemann, Linda Kaljundi; etnoloogia vallas Ene Kõresaar, Kirsti Jõe-salu; samuti kirjandusteadlased Eneken Laanes ja Jaan Undusk. Identiteet-diloomet on sageli käsitletud kui sotsiaal-poliitilist protsessi, vähem aga on pööratud tähelepanu tema sümboolsetele aspektidele. Samuti on leid-nud vähe käsitlemist ühistevused (rituaalid) kultuurimälu ja identiteedi mõjutajatena. Positiivseteks näideteks on siinkohal laulupidu kui rahvusliku identiteedi kandjat vaadelnud Kristin Kuutma² ja Karsten Brüggemann³.

Uurimistööd toetas IUT3-2 ja Kultuuriteooria tippkeskus.

¹ Anthony D. Smith, *National identity* (Reno, Las Vegas, London: University of Nevada, 1993), 162.

² Kristin Kuutma, "Laulupeod rahvusliku identiteedi kandjana", *Mäetagused*, 1–2 (1996); Kristin Kuutma, "Kultuuriidentiteet, rahvuslus ja muutused laulutraditsioonis", *Mäetagused*, 7 (1998); Kristin Kuutma, "Festival as communicative performance and celebration of ethnicity", *Folklore*, 7 (1998).

³ Karsten Brüggemann and Andrus Kasekamp, "'Singing oneself into a nation?' Estonian song festivals as rituals of political mobilisation", *Nations and Nationalism*, 20:2

Käesoleva artikliga soovin näidata, kuidas rituaalid ja sümbolid kui rituaali komponendid mängivad olulist osa rahvusliku narratiivi konstrueerimisel, mis on kultuurimälu oluline kujundaja.⁴ Sümbol väljendab või esindab mingit teist tasandit, mis on tavaliselt kultuuriliselt väärtuslikum.⁵ Rahvusliku rituaali puhul on sümbolid rahvustunde kontsentreeritud väljendused, läbi sümbolite edastatakse kogukonnale vajalikke "sõnumeid". Sümbolid on otseselt seotud mälu, kuna nad on ajas püsivad ja "kultuuri tähtsa mälumehhanismina kannavad sümbolid tekste, süžeeskeeme ja teisi semiootilisi moodustisi edasi ühest kultuurikihist teise".⁶ Seega tagavad sümbolid kultuuri ühtsuse läbi aja ja on kogukonna ühise identiteedi allikaks. Kogukonna mälu toimib märkide ja sümbolite kaasabil, läbi sümbolite jagab indiviid ühist mälu ja ühist identiteeti.⁷ Tegemist ei ole otsese suhtlemisega, vaid abstraktse kogukonnaga, mis ületab aega ja ruumi defineerides ennast läbi sümbolite.⁸ Kõik kollektiivsed sümbolid ja traditsioonid on väärtuslikud kultuurilise järjepidevuse esindajad ja enese identifitseerimise vahendid. Sümbolid ei ole eraldiseisvad, vaid sisalduvad rituaalis kui tervikus. Nende ülesanne on tugevdada teiste rituaalielementide mõju, kuid nende funktsiooniks on ka ideoloogiate väljendamine.

Ühistegevuse sümboolse olemuse analüüsimiseks Eestis olen vaatluse alla võtnud Jüriöö ülestõusu ja võidupüha tähistamise ning laulupeo. Nende sündmustega kaasnevatest sümbolitest olen tähelepanu pööranud tulele – kõigis nimetatud ühispraktikates kasutatakse tuld. Jüriöö ja võidupüha puhul vaatan seda, kuidas sündmused elavad edasi kollektiivses mälus ja milliste vahenditega seda edasikestmist toetatakse. Laulupeo puhul olen vaatluse alla võtnud sündmuse enese, kuna see toimub endiselt kindlaskujunenud kujul. Kollektiivsetele praktikatele lisaks olen vaadanud ka neid saatnud tekste, mis õigustavad ja põhjendavad selliste rahvuslike ühistegevuste toimumist ning tekstide põhjal olen eristanud sündmustele ja nende tähistamisele omistatud erinevaid sümboolseid tähendusi.

Tule ja lõkete süütamisega seotud traditsioonide algupära kuulub inimekskonna varasesse aega. James George Frazer on toonud hulgaliselt näiteid

(2014), 259–276.

⁴ Marek Tamm, "Eestlaste suur vabadusvõitlus: järjepidevus ja kordumine Eesti ajaloomälus", *Monumentaalne ajalugu* (Tallinn: Kultuurileht, 2012), 57.

⁵ Juri Lotman, *Semiosfäär* (Tallinn: Vagabund, 1999), 222.

⁶ *Ibid.*, 223.

⁷ Pierre Nora, *Realms of memory: rethinking the French past* (New York: Columbia University Press, 1996), 10.

⁸ Aleida Assmann, *Cultural memory and Western civilization* (New York: Cambridge University Press, 2011), 122.

Euroopa rahvaste tavadest seoses tulega: lõkete süütamine paastu esimesel pühapäeval ja päev enne ülestõusmispühi, 1. mai tseremoniaalsed lõkked, suvise pööripäevaga seotud rituaalid, aga ka talvisel pööripäeval toas süüdatud jõuluhalg. Peale korrapäraste tulega seotud pidustuste on Euroopa talupoegadel olnud kombeks korraldada tulerituaale haiguste ja õnnetuste puhul.⁹ Gaston Bachelard'i järgi on tuli inimkonna jaoks kesksel kohal ja sellele saab omistada nii headust kui kurjust, tuli on fenomen, mis on üht-aegu nii intiimne kui ka universaalne.¹⁰ Tuli sümboliseerib puhastumist ja uuestisündi, aga ka hävingut ja surma. Tuld seostatakse pimeduse ja valguse vahelise võitlusega, mistõttu sümboliseerib see ka vaenlasele vastuseisu. Käesolevas artiklis tulenevalt analüüsitavatest tegevustest on tule tähendus seotud eelkõige võitluse ja võiduga, aga ka selle ühendava ja valgustava olemusega.

Jüriöö

Ajaloolise Jüriöö ülestõusu kohta on usaldusväärseid allikaid vähe, kuid kirjanduses on see olnud mõjukas teema ja seda just tänu Eduard Bornhöhe teostele "Tasuja" (esmatrükk 1880) ja "Villu võitlused" (esmatrükk 1890). Marek Tamm on näidanud oma artiklis "Jüriöö-tekst eesti ajalookultuuris" nende teoste mõju nii rahvustundele kui ka laiemale ajalookäsitusele ühiskonnas.¹¹ Võib öelda, et alates Bornhöhest on saanud Jüriöö ülestõusust üks olulisemaid ja tähendusrikkamaid sündmusi eesti rahvuslikus ajalookäsituses, seda vaatamata ülestõusu nurjumisele. Seda rõhutatakse näiteks 1931. aastal ilmunud reservsõjaväelaste ühingu väljaandes Lembitlane: "Kuigi sündmuste kohta käiv faktiline, dokumentaalne materjal on alles uurimata, ei tohiks ometi Jüriöö sündmused olla laiematele rahvahulkadele kaugeltki võõrad, kes meist ei oleks lugenud Ed. Bornhöhe "Tasujat" ja "Villu võitlusi" või Joh. Luiga uurimusi 1343. aasta vabadusvõitluse üle?"¹²

Jüriöö ülestõus on leidnud koha rahvusliku ajalookultuuri "Eestlaste suure vabadusvõitluse" narratiivses mustris,¹³ mis ühendab sakslaste vastu peetud võitlused üheks sidusaks looks ja mis lõpeb vaenlase üle saavutatud võiduga. Sellesse narratiivi kuuluvad järgnevad episoodid: Madisepäeva

⁹ James G. Fraser, *Kuldne oks: uurimus maagiast ja religioonist*, tlk. Triinu Pakk-Allmann (Tallinn: Varrak, 2001), 785–821.

¹⁰ Gaston Bachelard, *The psychoanalysis of fire* (London: Routledge & Kegan Paul, 1964).

¹¹ Marek Tamm, "Jüriöö-tekst eesti ajalookultuuris", *Monumentaalne ajalugu* (Tallinn: Kultuurileht, 2012).

¹² V. Rooberg, "Süüdakem Jüriöö tuled!", *Lembitlane* (mai 1931), 115.

¹³ Tamm, "Eestlaste suur vabadusvõitlus", 57.

lahing (1217), Jüriöö ülestõus (1343), Mahtra sõda (1858) ja Võnnu lahing (1919). “Lõplikult kinnistub see narratiivne muster 1930. aastatel. Siis juurutatakse riiklikult arusaam, et muistse vabadusvõitluse lahingud jätkusid Jüriöö tulede kumas, elavnesid taas Mahtra rahutustes ning leidsid oma võiduka lahenduse Võnnu lahingus. See konstruktsioon saab oma ametliku kuju 1934. aastal Võnnu lahingu kuulutamise riiklikuks pühaks.”¹⁴ Seega ei ole Jüriöö ülestõusu puhul tegemist üksiksündmusega, vaid osaga rahvuslikust ideoloogiast. Eesti riik hakkas looma oma tähtpäevade ja mälestussündmuste kogumit, mille eesmärgiks oli eelkõige rahvusliku ja riikliku identiteedi kinnitamine. Kalendriaasta kui rahvuslike tähtpäevade ring on loodud rahvuse kollektiivse mineviku esitamiseks.¹⁵ Eelnevaga seostub ka mäletöö mõiste – minevikusündmuste säilimiseks tuleb mälestustega “tegeleda” ja efektiivseimaks viisiks on sündmuste institutionaliseeritud tähistamine. Mälu ei ole ainult mineviku faktide ladu, vaid rekonstrueeriva kujutluse jätkuv töö,¹⁶ mis on vajalik minevikusündmuste säilimiseks rahvuslikus mälus ja oma identiteedi kinnitamiseks. Jüriöö puhul võime rääkida “leiutatud traditsioonist”, nagu seda terminit kasutab Eric Hobsbawm – mingite praktikate hulk, millel on reeglid ja mis on rituaalse iseloomuga, mis proovivad sisendada teatud norme ja väärtusi läbi kordamise, mis vihjab automaatselt jätkuvusele minevikuga.¹⁷

Jüriöö ülestõusu tähtsustamisele ja sellega seotud kollektiivsetele tavadele pani aluse Eesti Kultuur-ajaloo Seltsi 1927. aastal ajakirjanduses avaldatud üleskutse mälestusmärgi rajamiseks Tallinna külje alla Sõjamäele Jüriöö ülestõusu lahingu toimumiskohta. Järgmisel aastal tehti ettepanek mälestada “Suurt Võitluse Ööd” vääriliselt tulede ja tõrvikutega.¹⁸

1928. aastal tähistatigi Jüriööd Tallinnas tõrvikutega varustatud rongkäiguga, mis liikus Mere puisteelt tuletõrjemaja juurest Toompeal riigivanema maja eest läbi Harjuvärava mäele, kus mängis orkester, peeti kõnesid ja lauldi. Edasi liiguti Vabaduse väljakule, kus põletati tõrvikud. Samal ajal süüdati Sõjamäel Jüriöö tuli. Öhtul korraldas Ülemaalse Eesti Noorsoo Ühenduse Tallinna osakond Estonia kontserdisaalis mälestusõhtu, kus etendati Jüriöö-teemalist näitemängu, mille käigus süüdati ka

¹⁴ Tamm, “Eestlaste suur vabadusvõitlus”, 58.

¹⁵ Eviatar Zerubavel, *Recovered roots: collective memory and the making of Israeli national tradition* (Chicago: University of Chicago Press, 1995), 216.

¹⁶ Jan Assmann, *Moses the Egyptian* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1998), 14–15.

¹⁷ Eric Hobsbawm, *The invention of tradition* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), 1.

¹⁸ *Jüriöö. 1343.* (Tallinn, 1931), 4–5.

urituli.¹⁹ Jüriööd tähistati peale Tallinna veel mitmes linnas ja väiksemas asulas. 1929. aastal pühitseti Jüriööd maikuu esimesel pühapäeval, kui Tallinnas toimus rongkäik ja miiting, millest ajalehe Vaba Maa teatel võttis osa 40–50 000 inimest. Osavõtjad kogunesid Mere puisteele ja liikusid tõrvikutega varustatult Harjuvärava mäele, kus peeti kõnesid. Kõnede vahel lauldi hümnid ja isamaalisi laule. Samal ajal põlesid tuled Sõjamäel ja Nõmmel Mustamäe mäel.²⁰ Seega oli pandud alus ühistegevusele, millel oli kindlaskujunenud vorm, mis on rituaalsete tegevuste üheks olulisemaks karakteristikuks.²¹

Kui pidada tõeseks ajakirjanduses ilmunud osalejate arvu, siis võttis rahvas uue tähtpäeva hästi vastu. Jüriöö pühitsemine ei olnud küll täiesti üksmeelne otsus, leidis ka neid, kes ei pidanud sellist tähistamist sobilikuks ning ajakirjanduses ilmus kirjutisi, kus kaheldi ürituse vajalikkuses. Tartu üliõpilaskonna juhatuse kirjutis ajalehes Postimees 1930. aastal võtab kokku vastaste argumendid: “Rahvusluse seisukohast ei või pidada soovitavaks ega kohaseks teha rahvuspühaks sellist päeva, mille puhul rohkem põhjust leinata kui pidutseda. Rahvuslike pühade esimesi ülesandeid peab olema rahvusliku enesetunde elustamine ja õhutamine. Kuid 1343. a. Jüripäevaga seosesolev sündmustekäik esitab meile meie rahva ajaloost kurvemaid mälestusi, mille igasugune järjekindel meeldetuletamine eriti veel pidulikul kujul muutuks sääraseks oma halbade ajastute ja äparduste traditsiooni kultiveerimiseks, mis halvavalt mõjuks rahvuslikule enesetundele ja enesesusaldusele.”²² Seega nägid tähistamise vastased Jüriöö ülestõusust eestlaste äpardunud katset ennast maksma panna ning kaotatud võitlus (võib ka öelda häbi ja alandus) ei väärinud riiklikku tähistamist.

Jüriöö mälestamise põhikohaks, kus pidid hakkama toimuma pidupäeva üritused, kavandati rajada Tallinna lähiste Sõjamäele park. Pierre Nora on käibele toonud mõiste “mälupaik”, mis tema käsitluses tähendab nii tegelikke kui ka sümboolseid kohti (kultuurinähtused, mis on olulised rahvusliku mälu seisukohast).²³ See iseloomustab hästi planeeritud Jüriöö

¹⁹ “Tõrvikutulede loit Harjumäel”, *Päevaleht*, 24.4.1928; M. Lepp-Utuste, “Jüriöö pühitsemisest”, *Uus Eesti*, 23.4.1936. Taaralaste rituaalidega kaasnes urituli, mis süüdati maakivist või kipsist urikivil, mis võis asuda nii õues kui ruumis, vt Triin Vakker, “Rahvusliku religiooni konstrueerimise katsed 1920.–1930. aastate Eestis – taara usk”, *Mäetagused*, 50 (2012).

²⁰ ““Jüriöö” Tallinnas”, *Vaba Maa*, 7.5.1929.

²¹ Roy A. Rappaport, *Ritual and religion in the making of humanity* (Cambridge; New York: Cambridge University Press, 1999), 33.

²² Tartu üliõpilaskonna juhatuse “Mispärast üliõpilaskond puudus jüriöö pühitsemisest”, *Postimees*, 6.5.1930.

²³ Nora, *Realms of memory*.

pargi olemust – ühest küljest sündmuse (arvatav) toimumiskoht ja teisalt selle koha kasutamine laiemaks sümboolseks tegevuseks. Marek Tamm on öelnud: “Sündmused on meie jaoks enamasti seotud kindla asupaigaga, mälu on lahutamatu “mälupaigast”, mis hoiab üleval mälestust konkreetsest sündmusest.”²⁴ Rituaalse tegevuse puhul omab koht erilist tähendust – kindel asukoht on üks rituaali olulisematest elementidest, mis tagab toetumise eelnevatele sündmustele ja seetõttu järjepidevuse. Asukoha valik ei olnud juhuslik – just selles kohas toimus väidetavalt Jüriöö ülestõusu üks lahingutest. Seega oli leitud igati sobilik asukoht suurejoonelise mälestuskompleksi rajamiseks. 1933. aasta mais toimus Tallinna linnavalitsuse, kaitseliidu, noorkotkaste, metsaühingute liidu ja taarausuliste ühingu “Hiis” esindajate kohtumine, kus otsustati muuta Sõjamäe raba hiieks ja rahvapargiks,²⁵ mis pidi valmima Jüriöö ülestõusu 600. ja Eesti vabariigi 25. aastapäevaks 1943. aastal. Hiie kavandite konkursi võitja arhitekt Johann Ostrati kavandi kohaselt pidi kompleksi kuuluma 12 000 inimesele mõeldud tamme ja okaspuumetsaga piiratud hobuserauakujuline lagendik, kust üks tee viib laulupeoplatsile. Arvestati sellega, et kunagi võiks laulupidude ja teiste rahvuslike ürituste avamine toimuda just Sõjamäel. Üheks oluliseks osaks oli kavandis ka tulila – torn, mis oleks olnud kõrgeim kõigist Eesti ehitistest ning kus oleks süüdatud rahvuspühade ajal tuli kui “üle kogu maa märguandja”. Tornis põlev tuli seoks oleviku Jüriööga ning oleks “määratud sidemete loomiseks kogu maaga ja hõimutunnete äratamiseks (nähtavus Soome)”.²⁶ Lagendiku ühte kõrgemasse serva oli ette nähtud kõige tähtsaim paik – urila ehk “igavese tule” hoiupaik. Urikivi oleks asunud väljas ja sellel süüdatud esivanemate kombel tuli. Urila tagaseinas oli ette nähtud koht laulukoorile ja paik suurmeeste ja -naiste matmiseks.

Ajakirjanduses ilmusid patriootilised artiklid, mis tutvustasid lugejatele Eesti varasemat ajalugu ja põhjendasid Jüriöö tähistamise vajalikkust. Näiteks kirjutas taarausuliste liikumise ideoloog major Gustav (Kustas) Utuste ajakirjas Eesti Mets 1933. aastal püha hiie rajamise kaitseks. Kirjutajat pahandas ajalooraamatutes ja kroonikates eestlaste kujutamine julmade mässajatena, kes tahtsid mõisnikele kätte maksta ja kelle tegevus oli täiesti organiseerimata. Ja seetõttu oli tema arvates eestlaste pühitsetud paik kõige õigem koht võitluses langenud “vaprate, õilsate rahvapoegade”

²⁴ Marek Tamm, “Eesti monumentaalne mälumaastik: sõjasambad ja sambasõjad”, *Monumentaalne ajalugu* (Tallinn: Kultuurileht, 2012), 92.

²⁵ “Sõjamäe rappa hiis ja rahvapark”, *Rahvaleht*, 11.5.1933.

²⁶ Sõjamäe kaunistamise komitee, “Sõjamäe hiis – meie iseseisvuse monumendiks!”, *Eesti Mets*, 10 (1934), 340.

mälestamiseks.²⁷ Rahvaleht kirjutas 1934. aastal, et hiies tahetakse “rahva mentaliteeti konkretiseerida” ja et see saab olema “rahvuslik kants, mida ei murra ükski vägi”.²⁸ Ka Sõjamäe Kaunistamise Komitee põhjendas hiie kui mälestusmärgi rajamist sellega, et “Eesti rahvale vastavalaadiline hingeline tõus ja loodusega ning oma maaga tarviline ühtesulamine on võimalik vaid hiies – Taara tammikus”.²⁹ Seega on näha taarausuliste liikumise oluline roll Jüriöö tähistamise korraldamisel.

Suurejoonelised ehitusplaanid Sõjamäel ja propagandistlikud kirjutised on näited Jüriöö tähistamise kindlast juurutamiskavast. Ajakirjas Eesti Mets 1934. aastal ilmunud artikkel kannab pealkirja “Sõjamäe hiis – meie iseseisvuse monumendiks!”, mis annab selgelt teada kompleksi rajamise eesmärkidest.

Jüriöö pargi ehitustööd ja edasiarendamine peatusid enne 1940. aastat ja senitehtu hävis järgnenud sõjas. Täide ei läinud ka soov lisada Jüriöö tähistamist riiklike pühade kalendrisse.

Jüriöö lahingu 600. aastapäev 1943. aastal langes Saksa okupatsiooni aega ja seetõttu ei toimunud ka sündmuse avalikku tähistamist. Nagu on öelnud Ann Rigney, toimub mälutöö käigus paratamatult teatud selekteerimine: mõningate sündmuste ja vaatenurkade esiletõstmine ning teiste “unustamine”. Selline mälutöö teenib sageli valitseva ideoloogia huve.³⁰ Arusaadavalt ei saanud Saksa okupatsiooni aegne kollektiivne mälu sisaldada saksavastast võitlust, seega “unustati” sobimatu sündmuse olemasolu.

Seevastu oli Jüriöö tähistamine Nõukogude rindel ja tagalas suurejoonelise. Ideoloogiliselt sobitus see sündmus suurepäraselt käimasolevasse võitluse fašistliku Saksamaa vastu. Mis oleks olnud veel sümboolsem, kui tuletada meelde vaenlase vastu peetava võitluse järjepidevust. Jüriöö puhul ilmus suurel hulgal kirjandus- ja kunstiteoseid,³¹ mis rõhutasid Jüriöö ülestõusu edasikestmist “saksa fašistide vastases võitluses”. Hans Kruus oma raamatus “Eesti ajalugu saksa fašismi vastu”, mis ilmus samuti 1943. aastal, tõmbas paralleeli 1343. aasta sündmuste ja fašismivastase võitluse vahele: “Katkestamatud sidemed, mida ükski vägi siin maailmas ei suuda läbi lõigata ega lõhki käristada, ulatuvad meie juurest, tänapäeva karmist võitlusest meie rahva ajaloolise verivaenlase vastu tagasi läbi aastasadade ja seovad meid lahutamatult 1343. aasta Eesti meeste ja naiste vabaduse-

²⁷ Gustav Utuste, “Sõjamäe hiis”, *Eesti Mets*, 5 (1933), 168.

²⁸ “Mis Sõjamäel lahti?”, *Rahvaleht*, 18.1.1934.

²⁹ “Sõjamäe hiis – meie iseseisvuse monumendiks!”, 341.

³⁰ Ann Rigney “Plenitude, scarcity and the circulation of cultural memory”, *Journal of European Studies*, 35:1 (2005), 17.

³¹ Vt Tamm, “Jüriöö-tekst Eesti ajalookultuuris”, 2012.

armastusega ja vaprusena [...]”³² Seega üritati eestlaste sakslaste-vastane võitlus lülitada ka nõukogude ideoloogiasse. 22. aprillil 1943 toimus Moskvast pidulik koosolek, millest võtsid osa Hans Kruus, Nikolai Karotamm, Johannes Vares, Johannes Semper, Nigol Andresen jt, 23. aprillil aga Moskva Konservatooriumi suures saalis kontsert ENSV Riiklike Kunstiansamblite heliloojate ja solistide osavõtul. Samal ajal oli Moskvast ka eesti kunstnike Jüriöö-ainelise kunstinäituse avamine, kus oli välja pandud 21 kunstiku tööd. 23. aprillil toimus miiting ka Leningradis, kus esinesid ettekanne-tega M. Jürna, A. Koni, H. Habermann.³³ Tegemist oli propagandistlike üritustega, mille eesmärk oli kinnitada eestlaste järjepidevat võitlust oma põliste vaenlaste sakslaste vastu. Vaatamata muutunud poliitilistele oludele oli vaenlane jäänud samaks ja seetõttu oli lihtne asetada sündmus uude ideoloogilisse konteksti. Jälgides Jüriöö teadvustamist ja tähistamist erinevas sotsiaalpoliitilises kontekstis näeme, et olevik määrab suuresti selle, mida minevikust mäletatakse.

Jüriöö park äratati uuesti elule 1960. aastate teisel poolel, kui Tallinna linnamuuseumi kodu-uurijate ringi tegevuse tulemusena istutati puid ja korrastati territoorium. Praeguse pargi rajamine algas 1995. aastal noorte tamme istutamise tseremooniaga. 2007. aastal lõplikult valminud park koosneb järgnevatest elementidest: Jüriöö ülestõusu mälestusmärk – 4 meetri kõrgune maast tõusev muistsete eestlaste lahingumõõga kujuline raudmõök ja mälestuskivi; mälestusmärk “Kõigile eestlastele II maailmasõjas”; 7 meetri kõrgune sepi “Sõjasara”; mälestusmärk “Vabadussõja võitlejatele”; Jüriöö pargi peamemoriaal (sammastega vabadusekaar) – koosneb 15 sambast ja tornist (30 m), sambad sümboliseerivad maakondi ja kuhu pidupäevadel heisatakse maakondade lipud; hiiepuude allee; vabaduselõkke plats, kus süüdatakse tseremooniatel vabaduselõke.

Jüriöö pargis toimub endiselt ka võidupüha tähistamine 23. juunil – vabariigi presidendi poolt võidupüha paraadilt teele saadetud võidutulest süüdatakse vabaduselõke, peetakse kõnesid ja saadetakse teele tuled Tallinna linnaosadesse, kus nendest õhtul süüdatakse jaanituled. Samuti süüdatakse vabaduselõke 24. veebruaril, Eesti vabariigi aastapäeval.³⁴ Seega on Jüriöö park rahvuslik “mälupaik”, mille tähendus ületab ainult Jüriöö ülestõusu lahingu asukoha.

³² Hans Kruus, *Eesti ajalugu saksa fašismi vastu* ([Moskva]: Iskra Revoljutsii, 1943).

³³ “Jüriöö ülestõusu tähistamine Moskvast”, “Eestlaste Jüriöö miiting Leningradis”, *Rahva Hääli*, 15.1943.

³⁴ Ain Alvela, “Jüriölõke tähistab muistse vabadusvõitluse tipphetke”, *Tallinn: Postimees*, 23.4.1999.

Tähelepanuväärne on Jüriöö parki toodava ülestõusu mälestustule süütamise koht – Tori Püha Jüri koguduse Eesti sõjameeste mälestuskirik, kus tuli läidetakse langenud sõjameeste mälestuseks põlevast altariküünlast. Rituaal koosneb jüritule tõrviku süütamisest, pargade asetamisest Püha Jüri ratsamonumendi jalamile ja sõdurisupi söömisest.³⁵

Väljaspool Tallinna on üheks rahvarohkemaks ühistegevuseks Jõgevamaal Kassinurme mägedes toimuv Jüriöö ajaloo- ja rollimäng, mille tarbeks on rajatud ka muinaslinnuse rekonstruktsioon. Mängus osalejad jagunevad kaheks: linnusesse peitunud sakslased ja seda vallutada püüdev maarahvas.³⁶

Kokkuvõtteks võib öelda, et Jüriööga seotud ühistegevustes on põhirõhk tulel – tule süütamine, tõrvikutega rongkäigud, tule laialiviimine üle Eesti. Nendele tegevustele lisandub veel vastavasisuliste kõnede pidamine, langenute mälestamine – kõik see, mida tavapäraselt kasutatakse rahvusliku taustaga mälestusüritustel. Need ühistegevused on rituaalsed praktikad, mille eesmärk on luua ühist ajalooteadvust ja sellele toetuvat rahvuslikku identiteeti. Sümbolsete elementide (tuli) kasutamine tugevdab veelgi rituaali mõju. “Rituaalid on mineviku taasesitused, mälestusaktid, kuid ühtlasi katsed suruda peale mineviku tõlgendusi, vormida mälu ja sel teel kujundada ühiskondlikku identiteeti.”³⁷

Järgnevalt peatun mõningatel Jüriööga seotud tule eri tähendusaspektidel, mis joonistuvad välja sündmusele pühendatud tekstidest. Mässu alguse märgiks oli Bartholomäus Hoeneke järgi ühe kõrgel künkal asuva maja süütamine, mille tulekuma paistis kaugele üle maa.³⁸ Tulega on seotud ka mõisate põletamine ülestõusnud talupoegade poolt, samuti Padise kloostri põletamine. Hilisemad tõlgendajad on lisanud siia ritta ka teadete edastamise märgutulede abil. Jüriöö meenutamise ja tähistamise vajalikkust rõhutavatest tekstidest kumab läbi “tule” pidev ekspluateerimine. 1931. aastal ilmunud väljaandes “Jüriöö. 1343” antakse ülevaade Jüriööl toimunud, kuid eelkõige tehakse propagandistlikku selgitustööd Jüriöö pühitsemise vajalikkusest. Eelkõige rõhutatakse tuld kui ühendavat jõudu: “Et Jüriöö tulede kuma meid kõiki ühendab – selles peitubki meie Suure Võitluse Öö pühitsemise tõeline mõte – see ühendab meid kõiki jälle üheks rahvuseks,

³⁵ Silvia Paluoja, “President Ilves käis jüripäeval Toris”, *Pärnu Postimees*, 24.4.2009.

³⁶ Riina Mägi, “Alistamatu linnus ja elavad ajalooekspandid”, *Vooremaa*, 24.4.2007; Tiina Rekand, “Öises tapluses langes Kassinurme linnus”, *Postimees*, 23.4.2008; Riina Mägi, “Päikesesejoobumus, sinilillevaip ja rännud teise dimensiooni”, *Vooremaa*, 28.4.2009.

³⁷ Peter Burke, “Ajalugu kui ühiskondlik mälu”, *Vikerkaar*, 10–11 (2003), 73.

³⁸ Bartholomäus Hoeneke, *Liivimaa noorem riimkroonika (1315–1348)* (Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1960), 79.

kes valmis alati jätkama võitlust oma iseseisvuse eest. [...] Sel teel – oma muistsete kangelaste austamise suurel ja tõsisel silmapilgul süütab tõrviku iga isamaa poeg ja tütar ja tunneb end ühise pere liikmena.”³⁹

Teine oluline aspekt on järjepidevus, mille tähtsust rõhutab näiteks ajaleht *Esmaspäev*, kirjutades 1935. aastal: “Jüriöö tulede mõju tõttu sai võimalikuks meie riiklik iseseisvus ja ka see asjaolu, et läinud aastast alates saime võimaluse pühitseda oma suurimat rahvuspüha – võidupüha, kus keset looduse kõrgemat tõusuaega süütame samuti tuled – võidutuled, so sama julge leegi, mida alustati Jüriöö tulede süütamisega. Jüriöö tuled, muistsed esivanemate mobilisatsiooni märgutuled, sütitava sümbolina on ergutanud me rahva hinge kogu ta edaspidisel raskel ajaloo käigul.”⁴⁰ Seega leitakse selles tekstis, et Jüriööl süüdatud tuled ei olnud veel võidutuled, vaid pigem võitlusele kutsuvad tuled, kuid kätte oli jõudnud aeg läita tuled selle võitluse võiduka lõpu auks.

Tuli on teatavasti valguse andja ja selle valguse paistel on võimalik heita pilk kaugesse minevikku. Nii leitaksegi, et “riikliku pühana on “Suurel Võitluse Ööl” täieline õigus tunnustamist leida – sest see on praegu ainus rahva püha aastas, mis on seotud meie kaugema minevikuga”.⁴¹ Ja kuigi sellest sündmusest ei saadud pärandiks võitu, rõhutatakse siiski, et “Jüriöö ei ole leinaöö. Jüriöö tungalde loit avastab meile oma minevikupõlve kangelasmeele, tema vabadusepüüde”.⁴² Samavõrd kui minevikku saab tulevalgel vaadata ka tulevikku: “Praeguse vaba põlve aukohus on mälestada vähemalt kordki aastas mineviku kangelasi. Selleks süüdakem Jüriööl tuled üle maa, et nende loitel leida julgust kindlamalt vaadata tulevikku”.⁴³ Seega rõhutati tule rollina rahva olevikus kokkuliitjana lisaks ka aegade-ülest ühtekuuluvust.

Ja nagu juba eespool öeldud, sümboliseerib Jüriöö tuli ka märgutulesid, mis väidetavalt süüdati ülestõusnute poolt kõrgendikel edastamiseks märguandeid. Märguannete edastamist peeti oluliseks ka rahuajal: “Tulilale muud praktilist tähendust ei anta kui ainult märgutulede süütamist rahvuspühade ajal. Idee algatajad loodavad, et tulila saaks märguandjaks üle kogu maa.”⁴⁴ *Esmaspäev* kirjutas poeetilisemalt: “Jüriöö tuled, muistsed

³⁹ *Jüriöö*. 1343, 24.

⁴⁰ Sõjamäe kaunistamise komitee, “Rahva püha paiga sünd”, *Esmaspäev*, 7.7.1935.

⁴¹ *Jüriöö*. 1343, 15.

⁴² *Ibid.*, 16.

⁴³ *Ibid.*, 23.

⁴⁴ “Mis Sõjamäel lahti?”, *Rahvaleht*, 18.1.1934.

esivanemate mobilisatsiooni märgutuled, sütitava sümbolina on ergutanud me rahva hingekogu ta edaspidisel raskel ajaloo käigul.⁴⁵

Seega võib öelda, et Jüriöö seotus tulega on olnud nii otsene kui kaudne – Hoeneke teate järgi on algne sündmus seotud tulega ja samuti sümboolsel tasandil on tulel mitmeid eri funktsioone. Määrav osa Jüriöö tulesümboli võimendamisel on olnud Bornhöhe “Tasujal”, seetõttu võib öelda, et Jüriöö tuli on eelkõige kirjanduslikku “päritolu”. Märgutulede andmise ja põlevate mõisate kirjeldus on teoses pöördeline moment, mis on edasi antud sisendusjõuliselt ja pateetiliselt.

Võidupüha

Võidupühana tähistatakse Eestis 23. juunil 1919. aastal Vabadussõjas Võnnu lahingus Landeswehri üle saavutatud võitu. Lahingu võidukas lõpp sai määravaks just selle päeva “võidupühaks” nimetamisel, kuid tema esmane tähtsus seisneb asetumises “suure vabadusvõitluse” narratiivi. Sümboolselt tähistab see kuupäev eestlaste revanši sakslastele 700-aastase orjapõlve eest ja seetõttu laienes lahingu võit kogu vabadusvõitluse sümboolseks võiduks. Karsten Brüggemann on märkinud, et kuigi Võnnu lahingu võit ei omanud Vabadussõja lõplikus tulemuses kuigi suurt rolli, sai siiski sellest sündmusest kogu rahvusliku vabadusvõitluse võidu sümbol.⁴⁶ Nagu juba Jüriöö puhul mainitud, oli rahvuslike tähtpäevade kehtestamine osa riikliku identiteedi kujundamisest. Minevikusündmuste mälestamise puhul on eelkõige oluline nende sümboolne tähendus ja seetõttu ei saa öelda, et rahvuslikud pühad kehatavad täpselt neid ajaloolisi sündmusi, mida nad on loodud mälestama.⁴⁷

Võnnu lahingu aastapäeva tähistati esmakordselt riikliku pühana 1934. aastal.⁴⁸ Sama aasta jaanuaris oli riigikogus arutlusel pühade ja puhkepäevade seadus, mille raames oli juttu ka võidupüha tähistamisest 23. juu-

⁴⁵ “Rahva püha paiga sünd”, *Esmaspäev*, 7.7.1935.

⁴⁶ Karsten Brüggemann, “Celebrating final victory in Estonia’s “Great Battle for Freedom”: the short afterlife of 23 June 1919 as national holiday, 1934–1939”, *Afterlife of events: Perspectives of mnemohistory*, ed. by Marek Tamm (Basingstoke, 2014), ilmumas; vt ka Karsten Brüggemann, “Ajalooteadus ja Eesti vabadussõda – uut uurimisperspektiivi otsides” *Ajalooline Ajakiri*, 3 (2008), 171–183.

⁴⁷ Eviatar Zerubavel, “Calendars and history: a comparative study of the social organization of national memory”, *States of memory: continuities, conflicts, and transformations in national retrospection*, ed. by Jeffrey K Olick (Durham N.C.; London: Duke University Press, 2003), 332.

⁴⁸ “Vabadussõja nimetuse tarvitamise seadus. Antud Riigivanema poolt dekreedina 14. detsembril 1934”, *Riigi Teataja* (1934), 105, 828, 1803–1805.

nil. Põhiliseks püha pooldavaks argumendiks oli selle suvine aeg, sest siis saavad "linnainimesed ka värsket õhku hingata" ja talunikel on külv juba läbi.⁴⁹ Sisulist arutelu võidupüha tähistamise teemal ei toimunudki. Autoritaarse ajajärgu kontekstis oli võidupüha tähtis eelkõige rahvuse ühendamise saavutamiseks – nii nagu 1919. aasta juunis vallandus eestlasi liitev saksavastane viha, nii loodeti ka võidupüha tähistamisega taastada rahvuslik ühtsus.⁵⁰ Seega leiab taas kinnitust, et olevik määrab suuresti selle, mida mäletame ja mida unustame. Maurice Halbwachs on rõhutanud, et meie minevikukontseptsioonid on mõjutatud mentaalsetest kujutlustest, mida me vajame oleviku probleemide lahendamiseks. Seetõttu on kollektiivne mälu põhiliselt mineviku rekonstruktsioon oleviku valguses.⁵¹

Propagandistlikud väljaanded tegid kõvasti tööd, et juurutada uut riikliku püha. II võidupühale pühendatud album rõhutab, et "Võidupüha ei ole eesti rahvale erakordselt suure tähendusega ainult selle poolest, mis on olnud, vaid ka selle poolsest, mis on ja mis tuleb. [...] Võidupühal 23. juunil pühitseme kõigepealt eesti rahva mitmekümne sugupõlve visade rahvuslike püüete ja unistuste täideminekut. [...] Lembitu päevil alanud lakkamatu võitlus eesti rahva olemasolu ja poliitilise vabaduse eest kestis läbi aastasade, Ordu, Rootsi, Vene okupatsiooniaegade ning lõomendas Jüriöö tuledes, Toomapäeva õudustes, Pühajärve, Mahtra ja Anija vastuhakkudes".⁵² Läbi sümboolse kokkusurumise võib üks kalendripäev esindada tegeliku ajaloo mitmeid aastaid.⁵³ Ka ajakirjandus propageeris hoolsasti võidupüha tähistamist kui kaasaegsete kohustust mäletada läbi ajaloo kestnud võitlust, mis päädis võiduka lõpuga.

Võidupüha traditsiooni kinnitamisele on olnud kasuks selle kokkulangemine jaanilaupäevaga. Kuid samas kirjutas ajaleht *Vaba Maa* 1934. aastal, et võidupüha hommikul olid Tallinnas linnatänavad tühjad, kuna suur osa linnainimesi olid sõitnud maale ja seega oli ka osavõtt üritustest kasin.⁵⁴

Jaanilaupäev on olnud traditsiooniline rahvapidu, mille olulisemaks komponendiks on jaanituli. Seega oli 23. juuni juba väljakujunenud püha koos oma kommetega, uue tähenduse lisamine ei pruukinud kohe oodatud

⁴⁹ Riigikogu V koosseis. Täielikud protokollid ja stenograafilised aruanded. III ja IV istungjärk (Tallinn, 1934), 1380, 1400–1401.

⁵⁰ Karsten Brüggemann, "Võidupüha: Võnnu lahing kui Eesti rahvusliku ajaloo kulminatsioon", *Vikerkaar*, 10–11 (2003), 138.

⁵¹ Lewis A. Coser, "Introduction", Maurice Halbwachs, *On collective memory* (Chicago; London: London University Press, 1992), 34.

⁵² "Milleks kohustab meid Võnnu lahing ja võidupüha?", *II Võidupüha: 23. juunil 1935: kava, põhimõtteid, materjale* (Tallinn, 1935), 7, 18.

⁵³ Zerubavel, "Calendars and history", 333.

⁵⁴ "Võidupüha Tallinnas", *Vaba Maa*, 23.6.1934.

tulemust anda. Siiski loodeti sellest kuupäevade kokkulangemisest n-ö kasu lõigata. Ajakiri *Sõdur* kirjutab 1936. aasta võidupüha numbris: "Võidupüha pühitsemine 23. juunil, s. o. jaanipäeva laupäeval, sobib veel sellepoolet hästi, et seda päeva, õigemini õhtut, oleme ikka pühitsenud jaanitulede põletamisega. [...] Nüüd pole need tuled enam lihtsalt jaanituled, mille all omal ajal küla noored lõbusasti pillekaaritasid, vaid need on vabaduse tuled, mis peavad tuletama meelde neid suuri võitluspäevi, kus meie kindlasti ja julgelt lõime tagasi kõik need võõrad võimud, kes olid meie maa võitmiseks sirutanud oma mõõga."⁵⁵ Ka 1937. aasta üks võidupüha korraldajatest Leo Kalmet lootis: "Põline jaanitulede põletamine ja vastselt loodud võidutulede süütamise tseremoonia on kõigi eelduste kohaselt nagu loodud ühte sulama suureks, ilusaks, avara sisuga rahvuslikuks traditsiooniks."⁵⁶ Tule kasutamine võidupüha rituaalides on mõjutatud jaanipäevast ja jaaniõhtul süüdatavast jaanitulest. Veelgi enam, need kaks pidupäeva on ja olid seotud ühise rituaaliga: võidutuli viiakse kõikidesse maakondadesse, kus siis ühest ühisest tulest süüdatakse jaanituled kõikjal üle kogu maa.

Võidupüha korralduskomitee poolt ette nähtud II võidupüha üldkava nägi muu kõrval ette ka õhtuse "päevakohase piduõhtu vabaõhuetendusega ja võidutulega. Peoõhtule järgneb võidutule süütamine. Tule süütamisel tuleb pidada lühem kõne võidutulede mõtest ja tähendusest. Võidutule juures võiksid sportlased korraldada spordinumbrite ettekandeid, ühtlasi võiks korraldada rahvatantse vastavate rühmade poolt jne. Võidutule kavasse võiks võtta ka võõrapäraste perekonnanimede põletamisi, heites pidulikult tulle kohalikest võõrapärastest nimedest koostatud nimestiku. Kui õhtune etendus ja võidutuli korraldatakse eraldi kohtades, on soovitatav korraldada tõrvikutega rongikäik vabaõhuetenduselt võidutulele. Võiks korraldada ka kohalikkude võidutulede ühendamist sel teel, et suurematest keskustest, kus võidutuli pidulikult süüdatud, viiakse ratsa või rattasõidul tuli tõrvikuga teiste võidutulede süütamiseks."⁵⁷

Nagu nähtub eelnevast, näevad võidupüha pühitsemise "eeskirjad" ette tule mitmekülgset kasutamist. See oli ka ootuspärane korraldus, kuna jaanilapäeva tõttu süüdati tuled nii või teisiti, kuid nüüd lisandus tulede mõtestatum tähendus. Samas albumis mõtiskletakse tulede süütamise kombe üle: "Ürgvana komme on meie rahval, et sellel ööl küngastele ja kinkudele paneme põlema tuled ning oleme rõõmsad selle tule ümber.

⁵⁵ -mp., "Milleks pühitseme võidupüha", *Sõdur*, 24–26 (1936), 598.

⁵⁶ Leo Kalmet, "Võidupüha sisustamisest", *Võidupüha pidustused Tallinnas 1937* (Tallinn: Tallinna Võidupüha Korraldav Komitee, 1937), 23.

⁵⁷ *II Võidupüha: 23. juunil 1935: kava, põhimõtteid, materjale* (Tallinn: Võidupüha Pühitsemist Korraldav Komitee, 1935), 5–6.

[...] Või on see aga sümboolseks toonitamiseks, et rahvas tungib vaimuvabadusele, kus valgus peab selgitama ka kõige pimeduse mõistmatused!”⁵⁸ Seega oli tulede süütamine traditsioon, mis sai lisaks eelnimetatule võitu sümboliseeriva tähenduse.

1934. aasta võidupüha tähistamine ei olnud veel suurejooneline, tegemist oli alles katsega juurutada püha laiema avalikkuse teadvusse. Loomulikult ei olnud Võnnu lahing 15 aastat pärast selle toimumist tundmata, kuid suurema tähenduse saavutas see sündmus alles 23. juuni nimetamisega riiklikuks pühaks.⁵⁹ Ajaleht *Postimees* annab ülevaate võidupüha pidustustest: “Tallinnas algas hommik orkestrihelidega kirikutornidest ja Pika Hermannini tornist. Kaitseväge kalmistul korraldati pidulik jumalateenistus, langenute mälestamiseks asetati pärjad. Tartus algas tähistamine Kalevipoja samba juures, kus linnapea kindral Aleksander Tõnisson pidas kõne. Sellele järgnes jumalateenistus kõigi Tartu vaimulike osavõtul ja Jaan Tõnissoni kõne, millele järgnesid koorilaulud.”⁶⁰

1936. aastal toimus võidupüha tähistamine juba suurema pidulikkusega. President Konstantin Päts süütas Tallinnas võidutuletõrviku ja mootorratturitest kaitseliitlased viisid tule igasse linna ja maakonda.⁶¹ Ka Järvamaal toimus sündmuse tähistamine 1936. aastal suurejooneliselt. Võidupüha tähistamine algas kell 6 hommikul lippude heiskamise ja orkestrimuusikaga. Rahvamaja juures toimus lippude õnnistamine. Kell 12 sõideti mootorratastel vastu Tallinnast toodavale tulele, millest Järvamaa kaitseliidu maleva pealik süütas maakonda laialiveetavad tuled. Toimus ka kontsert ja tammede istutamine ning õhtul rahvamaja aias aktus, kus peeti kõnesid. Tõrvikuvalgel loeti ette riigivanema läkitus ja süüdati võidutuled. Järgnesid muusikaetteasted ja tants.⁶² Sama aasta mais oli olnud arutluse all igavese tulega mausoleumi rajamine Paidesse.⁶³

Väiksemates kohtades asetati lilli olemasolevate mälestusmärkide juurde ja õhtul koguneti selleks otstarbeks rajatud võidualtarite ümber. 1930. aastatel rajati üle Eesti tulealtareid, võidupüha rituaali üheks osaks oli tule süütamine võidualtaritel. Raamatu “Vabadussõja mälestusmärgid” koostaja Mati Strauss on öelnud, et võidualtarite kohta on vähe teavet ja ilmselt oli enamasti tegemist ajutiste rajatistega.⁶⁴ Sellised altarid asu-

⁵⁸ II Võidupüha, 21.

⁵⁹ Brüggemann, “Võidupüha”, 131–142.

⁶⁰ “Meeleolurikas võidupüha Tallinnas”, *Postimees*, 24.6.1934.

⁶¹ “Võidupüha – töötus vabadust hoida”, *Postimees*, 25.6.1936.

⁶² “Võidupüha pühitseti suurejooneliselt”, *Järva Teataja*, 26.6.1936.

⁶³ “Mausaleum Paide”, *Vaba Maa*, 22.5.1936.

⁶⁴ *Vabadussõja mälestusmärgid II*, koost. M. Strauss (Keila: M. Strauss, 2005), 239.

sid kas looduslikel kõrgendikel (Kambja Kopsumägi) või muinaslinnuste asukohal (Saaremaal Kaarma, Rakvere Vallimägi), pühades hiites (Haaslava), külakeskustes või Vabadussõja mälestusmärkide läheduses – nii näiteks asetsesid Viljandimaal Aidus (praegu Jõgevamaa) tulealtarid kahel pool Vabadussõja mälestusmärki.

Järva Teataja kirjutab: “Ja kui tulevanem vastava tseremooniaga süütas võidutule, samuti kui sangar Tasuja saatuslikul jüriööl 1343 oli süüdanud üle riigi paistva vabadusvõitluse algust kuulutava tule kõrgema mäe otsa, tulid kokku veel viimased kodusolijad, samuti kui siis, ainult selle vahega, et nüüd tuldi pidutsema, siis aga puhastama maad ebainimlike sakslaste orjaikke alt.” Järvamaal Karinul koguneti öhtul ohvrikivi juurde, kus süüdati ohvrituli, millest süüdati tõrvikud ja liiguti rongkäigus algkooli õuele, kus läideti tuli võidualtaril.⁶⁵

1937. aastal⁶⁶ Viljandimaal peeti suurimad võidupüha pidustused Viljandis ja väiksemaid kohalikke pidusid toimus üle kogu maakonna. Imaveres algas päev kell 6 rahvuslippude heiskamise, kirikukellade helistamise ja vilesignaaliga. Kell 9 toimus riigivanema raadiokõne ühiskuulamine kõigis valla koolimajades ja ühispiimatalituse saalis. Kell 5 öhtul kogunesid osavõtjad parki, kus toimus lippude õnnistamine, peeti kõnesid ja öhtul võidutule süütamine.⁶⁷

1939. aasta võidupüha tähistamine Tõrvas algas lillede asetamisega vabadussõjas langenute sambale. Öhtul kogunesid raekoja esisele platsile kaitseliit ja tuletõrjeorkester, kust ühises rongkäigus suunduti võidutuleplatsile Vabaduseparki, kus enne võidutule süütamist luges linnavanem ette presidendi läkituse ja pidas kõne.⁶⁸

1934.–39. aastal järgis võidupüha tähistamine üsna kindlaskujunenud ülesehitust. Eriti suurejoonelised olid pidustused muidugi Tallinnas, kus tähelepanuväärseimaks oli 1938. aasta, mil tähistati ühtlasi Eesti vabariigi 20. aastapäeva. Maakohtade pidustused võisid olenevalt kohtadest varieeruda, kuid põhilised komponendid nagu tule süütamine, langenute austamine, kõnede pidamine, lippude heiskamine, peoõhtu, sageli ka riigipea kõne ühiskuulamine, olid esindatud. Ajalehtedes avaldatud pidustuste kirjelduste põhjal võib öelda, et osavõtt oli küllaltki märkimisväärne ja tähtpäev oli hästi omaks võetud. Võidupüha rituaali juurutamise käsitlemisel ei saa mööda vaadata ajastu üldisest ideoloogiast. Autoritaarsete režiimide soov ennast kehtestada vajas igakülget propagandat. Benedict

⁶⁵ “Järvamaa pühitses Võidupüha”, *Järva Teataja*, 26.6.1936.

⁶⁶ Vt “Võidupüha pühitsemise kava Tallinnas, 23. juunil 1937. a.”, *Võidupüha pidustused Tallinnas 1937* (Tallinn: Tallinna Võidupüha Korraldava Komitee väljaanne, 1937), 10.

⁶⁷ “Wõidutuled loitsid”, *Oma Maa*, 25.6.1937.

⁶⁸ “Valgamaa pühitses Võidupüha”, *Lõuna-Eesti*, 26.6.1939.

Andersson on rõhutanud ajakirjanduse rolli rahvusliku ühtekuuluvuse kultiveerimisel,⁶⁹ kuid ajakirjandus on ka tõhus propaganda vahend, mille kaudu on võimalik lugejate meelsust kujundada ja kontrollida. 1934. aastal loodud Valitsuse Informatsiooni ja Propaganda Talitus (hiljem tegutsenud ka nime all Riiklik Propaganda Talitus ning Informatsiooni Keskus) hakkas aina enam suurematele ajalehtedele infomaterjali ette valmistama ja ajalehed muutusid üha sarnasemaks.⁷⁰ Propagandatalitusel oli osa ka riiklike tähtpäevade kinnistamisel, seda eelkõige selgitustöö ja korralduse vallas.⁷¹

Kuna selliste rituaalide eesmärgiks on rõhutada järjepidevust just sobiva minevikuga,⁷² siis erinevalt Jüriöö tähistamisest, mis sobitus nii Eesti iseseisvuse- kui ka nõukogudeaegse ideoloogiaga, ei olnud võidupüha tähistamine Nõukogude okupatsiooni ajal võimalik. Kuigi oli tegemist sakslastega peetud lahingu võitu tähistava päevaga, oli Vabadussõda siiski võitlus bolševistliku Venemaa vastu.

Eesti vabariik taastati õigusliku järjepidevuse printsiibil, sellest lähtuvalt jätkati ka enne katkestust kasutusel olnud rahvuslike ja riiklike traditsioonide järgimist. Võidupüha tähistati taasiseisvunud Eestis esimest korda 1993. aastal, lähtudes 1936.–39. aastate korraldusest. Tallinnas toimus tulede pidulik süütamine, autodega toimetati tuli edasi maakonnakeskustesse. Kuna tõrvikuid ei olnud, siis valmistati need takust, president Lennart Merile laenati Eesti Meestelaulu Seltsilt laulupeotõrvik.⁷³

Sealt alates toimub traditsiooniliselt üle Eesti 23. juuni hommikul pärjade panek Vabadussõja mälestusmärkide juurde. Kui 24. veebruaril toimub kaitsejõudude, siis võidupühal Kaitseliidu paraad, mis igal aastal leiab aset eri linnas. President saadab paraadilt teele võidutuled, mis jõuavad igasse maakonda ja millest süüdatakse kohalikud võidu(jaani)tuled. Tallinnas toimub, nagu juba eespool mainitud, pidulik üritus Jüriöö pargis, kuhu tuuakse ka presidendi poolt telesaadetud võidutuli, mis jagatakse linnaosade esindajatele tule süütamiseks. Samuti võivad kõik soovijad viia osakese võidutulest oma jaanitule süütamiseks. Väiksemaid pidustusi peetakse paljudes linnades ja maakohtades.⁷⁴

⁶⁹ Benedict Andersson, *Imagined communities* (London; New York: Verso, 2006), 46.

⁷⁰ Laura Vaan, *Propagandatalitus Eesti Vabariigis autoritaarsel ajajärgul*, magistritöö (Tartu Ülikool 2005), 73.

⁷¹ *Ibid.*, 38.

⁷² Paul Connerton, *How societies remember* (Cambridge: Cambridge University Press, 1989), 51.

⁷³ Mikk Raudsepp, "Meri tahtis esimese paraadi Tartusse viia", *Maaleht*, 26.6.2008.

⁷⁴ Mari-Anne Leht, "Maakaitsepäev tipnes võidutule saabumisega", *Võrumaa Teataja*, 27.6.2009; Vello Jaska, "Võidupäeval peab rahvas meeles langenuid ja mõtleb tulevikule", *Valgamaalane*, 26.6.2003.

2007. aasta võidupüha paraad toimus Raplas. Traditsiooniliselt algas päev jumalateenistusega Rapla kirikus. President süütas võidutule Rapla Vabadussõja mälestussamba juures Varbola linnamäelt ja Tori mälestuskirikust toodud tõrvikutest maakondadesse võidutule viimiseks.⁷⁵ 2008. aastal tähistati Jõgevamaal võidupüha kõigepealt presidendi poolt teesasaadetud võidutule vastuvõtmisega, millest süüdati valdade ja linnade esindajate tõrvikud, millest pidi süttima jaanituled. Vabadussõja ausamba juurde asetati lilli, peeti kõnesid ja toimus kaitseliitlaste ja naiskodukaitsjate rivistus.⁷⁶ Sama kava järgi toimus ka Võrus Kaitseliidu korraldatud maakaitsepäev. Päev algas pärgade panekuga Vabadussõja mälestusmärgi jalamile, õhtu-poolikul koguneti parki, kus sai tutvuda sõjatehnikaga ja pakuti sõdurisuppi. Edasi autasustati tublimaid kaitseliitlasi, kodutütreid ja noorkotkaid. Õhtul saabusid ka Tallinnas paraadil osalenud ja samuti võidutuli, millest süüdati urnis tuli ja valdade tõrvikud.⁷⁷

Mitmetes kohtades on taasiseseisvumisejärgselt hakatud taastama võidutule altareid või planeeritakse seda teha (Ambla, Aravete, Voltveti). Tabiveres avati uus võidutule altar 2006. aastal.⁷⁸

Rituaalse tegevusena järgivad võidupüha pidustused kindlat ülesehitust. Kohustuslike elementidena võib nimetada mälestusmärkide juures austuse avaldamist langenutele, jumalateenistust, Kaitseliidu paraadi. Kuid iga võidupüha kulminatsiooniks on võidutulega seotud tegevused: tule süütamine, üle Eesti laialiviimine ning sellest kohalike tulede süütamine.

Jüriöö puhul oli sündmuse algne seotus tulega tuletatud ülestõusu märkuande funktsioonist, hilisemas retseptsioonis lisandus ka veel teisi ülesandeid: ühtsustunde ja järjepidevuse rõhutamine, mineviku ja tuleviku sidumine. Võidupüha tule tähendus jätkab sama teed. Eelkõige rõhutatakse tule tähtsust ühtsustunde tekitamisel. Riigivanem Konstantin Päts ütles oma läkituskirjas III võidupühaks: "Võidupüha oma loitvate tuledega olgu ühtlasi töotuspüha Eesti paremaks tulevikuks, mis liidab kogu hõimu, surnud ja elavate põlvede jõud, üheks tugevaks liiduks elus ja surmas."⁷⁹ Ühtsustunne rõhutatakse niisiis mitte ainult elavate vahel, vaid kogu "hõimu" vahel, liites kõik põlvkonnad kokku ühtseks rahvuslikuks tervikuks. Eri-

⁷⁵ Signe Kalberg, "Võidupüha paraadil Raplas vallutasid põngerjad sõjamasinaid", *Eesti Päevaleht*, 26.6.2007.

⁷⁶ Ardi Kivimets, "Vihmavalingud ei kustutanud Jõgevamaale jõudnud võidutuld", *Vooremaa*, 26.6.2008.

⁷⁷ Ivi Kaarna, "Maakaitsepäeva kastas jaanivihm", *Võrumaa Teataja*, 26.6.2008.

⁷⁸ Anne Rosenberg, "Võidupüha tähistamine Jõgevamaal", *Kaitse Kodu!*, 4 (2006), 5.

⁷⁹ Konstantin Päts. "Riigivanema läkituskiri III Võidupühaks!", *Koguteos Võidupüha* (Tallinn: Eesti Lipu Toimkond, 1936), 2.

lise tähtsuse omandavad aga need, kes on andnud oma elu ühtsuse ja järjepidevuse säilimise eest.

Järjepidevus on teine oluline aspekt, mida võidutule puhul rõhutatakse ja seda nii rahvuse kestmise kui ka võitluse järjepidevuse kontekstis. 23. juunil 1935. aastal lõpetas kaitseväge ülemjuhataja Johan Laidoner oma kõne sõnadega: "Jäagu Eesti püsima põlvest põlve iseseisva ja vaba rahvana! Selle sümboolseks tähenduseks käsen süüdata võidutuled."⁸⁰ Ajakiri *Sõdur* rõhutas võitluse järjepidevuse aspekti, alustades alistajatele vastupanu osutamise käsitlemist Jüriöö tulede loitmisest, "need olid sõjahüü leegid, mis loitsid üle maa, kutsudes uueks võitluseks".⁸¹ Uus võitlus jätkus ka pärast Jüriööd ja saavutas oma haripunkti 23. juunil 1919. aastal. Järjepidevusena võib käsitleda ka jaanitulede traditsiooni jätkumist ja ühtesulamist võidupühaga seotud pidustustel.

Mineviku ja tuleviku nägemine tulede valgel kajastub ka võidupüha puhul. "Võidupüha lõomavad tuled kinnitagu meie usku veel paremasse, õilsamasse ja kuulsusrikkamasse tulevikku, mis koidab tulevas-tele põlvedele."⁸² Seega, sarnaselt Jüriööga võimaldavad tuled heita pilgu meie pikaajalisele võitlusele minevikus. Samavõrd tähtis on olnud ka kinnitada järjepidevuse olemasolu ja selle nägemiseks sobib jällegi võidutulede valgus, mis näitab teed helgema tuleviku poole. Minevik, mis on säilinud kollektiivses mälus, astub kollektiivsete praktikate abil dialoogi olevikuga ja seeläbi ka tulevikuga.

Võidutuli sümboliseerib ka meie igavest igatsust vabaduse ja iseolemise järele – vabaduseiha. "XIX sajandi teisel poolel võrsusid meie oma rahva poegade seast mehed, kes sütitavate kõnede ja kirjutistega lõkkele puhusid eestlaste hinges pesitseva vabaduseiha tulukese. Näidati kätte uued tähised, mille vallutamisel vaimlise vabaduse koidupuna kindlasti pidi valgustama kogu meie rahvast."⁸³ Seega, vabaduseiha all mõeldakse siinkohal mitte ainult füüsilist vabadust, vaid ka vaimset vabadust – suunatust elutahtesse ja paremasse tulevikku.

Kõige tähtsamaks on siiski võidupüha tuli kui võidutuli. Kogu riigis süüdatavad tuled sümboliseerisid mitte ainult võitu Võnnu all, vaid kogu ajaloo jooksul aset leidnud võitluste lõplikku võitu, sh just võitu sakslaste kui ammuste vaenlaste üle: "Viisteist aastat on möödunud ajast, mil meie sangarlik rahvavägi Võnnu all purustas Landeswehri. Võnnu väljul ja Koiva

⁸⁰ "Võidutulede süütamine Lauluväljakul", *Kaja*, 24.6.1935.

⁸¹ R-ch., "Võidupühaks", *Sõdur*, 24–26 (1936), 600.

⁸² Päts, "Riigivanema läkituskiri III Võidupühaks!", 2.

⁸³ R-ch., "Võidupühaks", 600.

jõe kaldail, kus juba meie esiisad pidasid saatuslikke heitlusi ristirüütliga ja nende käsilastega, löime oma ajaloolist vaenlast lõplikult. [...] Seda päeva, mil võitsime oma ajaloolise vaenlase, pühitseme Võidupühana.”⁸⁴ Seega sümboliseerivad eestlaste rahvuslikku võitlust lõpetava sündmuse tähistamiseks süüdatavad tuled ühe rahva ajalugu, mis on pidanud leppima kaotuste ja alandustega ning mida lõpuks on krooninud võit. Need tuled on riikliku propaganda saadused ja sellisena rahvusliku ajaloo valgustajad.

Laulupidu

Viimasena võtan vaatluse alla laulupeo ja sellega seotud tulesümbolika. Laulupidu ja laulupeotuli moodustavad ühtse terviku – tule süütamine on laulupeo alguse signaaliks ja tule kustumine tähistab peo lõppu. Erinevalt eelnevalt analüüsitud Jüriöö ja võidupüha tähistamisest, on iga laulupeo puhul tegemist uue sündmuse ja samal ajal ka algse sündmuse kordamisega. See tähendab, et iga laulupidu kordab sümboliseerivalt 1869. aastal toimunud esimest üldlaulupidu ning seetõttu on nad “teistkordsed sündmused, mis representeerivad esimesi”⁸⁵.

Laulupeo ligi 150-aastane ajalugu viib läbi 19. sajandi “ärkamisaja”, iseseisvuse ja annekteerimise taas iseseisvasse riiki. Esimeste laulupidude eesmärk oli edendada rahvuslikku ühtsust ja enesemääramist ja sellest ajast pärineb ka müüt “vabaks laulmisest”. “Enese rahvaks laulmine” tähendab koos laulmist ja ühiselt kogetud emotsioone, mis panid aluse ühtsustundele, enese rahvusena teadvustamisele. Nn Laulev revolutsioon, mis sai alguse 1988. aasta suvel ja peapildis iseseisvuse väljakuulutamise 1991. aastal, kasutas neid samu motiive ja koos laulmist tööriistana. 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi alguse laulupeod kui rahvustunde ja ühtsuse väljendused ning eestlaste kui laulurahva kuvand olid põhjuseks, miks ka uuel ärkamisajal sai just ühislaul peamiseks relvaks vabaduse eest võitluses.

Laulupeo roll ühtse identiteedi ja tulevikupüüdluste kinnitamisel on taganud selle säilimise kultuurimäluks, mis on vahendiks oma “olemuse” säilitamiseks läbi põlvkondade ning on katusmõisteks teadmisele, mis juhib inimtegevust ühiskonna raamides ning saavutab selle läbi korratavate

⁸⁴ “Võidupühaks”, *I Võidupüha mälestus. Jaanikuu 1934* (Tallinn: “I Võidupüha Mälestus” Korraldav Toimikond, 1934).

⁸⁵ Bernhard Giesen, “Performing the sacred: a Durkheimian perspective on the performative turn in the social sciences”, *Social performance: symbolic action, cultural pragmatics, and ritual*, ed. by J. Alexander, B. Giesen, J. Mast (Cambridge, 2006), 339.

tegevuste.⁸⁶ Kuid laulupidu kui rituaal on ka kultuurimälu edasikandumise vahendiks. Kultuurimälu vajab vahendustegevust, ta vajab edasikandumiseks vahendeid, milleks võivad olla tekstid, rituaalid, pildid. Nagu rõhutab Jan Assmann, peavad eelpool nimetatud vahendid olema “taaskasutatavad”⁸⁷, neid peab olema võimalik uuesti ja uuesti lugeda, vaadata, kaasa teha.

Tallinnas ja Riias toimusid vastavalt 1857. aastal ja 1861. aastal esimesed baltisaksa kooride laulupeod, mis andsid mõtte ka Johann Voldemar Jannsenile korraldada eestlaste laulupidu. Eestlased avastasid kollektiivse laulmise kui ühtsustunde väljenduse⁸⁸ ning need protsessid, mis toimusid baltisaksa kogukonnas 18. sajandi lõpul ja 19. sajandi algul, tulid eestlaste poolt kordamisele 1860. ja 1870. aastatel.⁸⁹ Korraldatava laulupeo eelduseks oli koorilauluharrastuse populaarsus eestlaste seas ja piisava arvu kooride olemasolu.

Pidu sai teoks 1869. aastal, mil Tartus korraldati Liivimaa talurahva pärisorjusest vabastamise 50. aastapäeva juubeli- ja tänulaulupidu. Peo korraldamise peamiseks takistuseks oli ametivõimudelt loa saamine – korduvad järelepärimised said lõpuks positiivse vastuse 1869. aasta veebruaris, mis jättis vähe aega peo ettevalmistamiseks. Laulupeo struktuur jälgis üldiselt saksa laulupidude oma: esimesel päeval olid kavas vaimulikud laulud, teisel päeval ilmalikud laulud ning kolmandal päeval toimus üksikkooride kontsert ja võistulaulmine. Esimene päev algas hommikuse äratusmänguga linna kirikutornides. Osalejad liikusid ühest peokohast teise rongkäigus ja nii käidi läbi suur osa linnast. Pidupäevade öhtutel toimusid pidusöögid, kus peeti tervituskõnesid. Esimese üldlaulupeo lõppedes oli meeoleolu tuleviku suhtes lootusrikas ja seetõttu tundus järgmise peo korraldamine loomulikuna. 1871. aastal avaldati Eesti Postimehes lootust, et 1869. aasta pidu ei jääks ühekordseks sündmuseks ning loodeti ka, et järgnevak peaks on laulu- ja pillimänguoskus veelgi paremaks läinud, kuigi juba esimesel peol õnnestus kõik üle ootuste hästi.⁹⁰

Tsaariajal toimusid üldlaulupeod aastatel 1869, 1879, 1880, 1891, 1894, 1896, 1910. Nagu toimumisaastatest näha, ei kujunenud laulupidude vaheline

⁸⁶ Jan Assmann, “Kollektiivne mälu ja kultuuriline identiteet”, *Akadeemia*, 10 (2012), 1776.

⁸⁷ *Ibid.*, 1783.

⁸⁸ Ea Jansen, “Emergence of the Baltic nations: national movements from 1850–1918”, *The Baltic Review*, 14 (1998), 45.

⁸⁹ Ea Jansen, “Voluntary associations in Estonia: the model of the 19th century”, *Eesti Teaduste Akadeemia toimetised. Humanitaar- ja sotsiaalteadused*, 2 (1993), 123.

⁹⁰ *Eesti Postimees*, 7.4.1871.

kindel intervall välja esimeste pidudega ja seda eelkõige poliitiliste põhjuste tõttu.

Millist tähendust omistati algusaegade laulupidudele, näitab Jakob Hurda kõne VI Eesti üldlaulupeol 9. juunil 1896, kus ta ütleb, et tegemist on esiteks riigipühaga, kuna laulupidu on pühendatud Keiserlikkude Majesteetide püha kroonimise mälestuseks; teiseks laulupühaga, sest eesti rahvas on alati ja kõikjal laulnud; kolmandaks rahvapühaga, kuna töötegemise kõrval vajab inimene ka meelelahutust; neljandaks on tegemist sõprusepühaga, sest igast ilmakaarest tullakse kokku ja lauldakse koos; viiendaks kõnedepühaga, sest eestlane ühendab kontserdi hea meelega kõnepidamisega; kuuendaks loodusepühaga, kuna samal ajal oli suvine pööripäev ja seitsmendaks on tegemist jumalapühaga.⁹¹ Seega anti laulupeole hulgalt erinevaid tõlgendamisvõimalusi, riigitruudusest iseolemiseni. Hurda kõne iseloomustab tasakaalukat ja pragmaatilist poliitikat, tänu millele sai võimalikuks ka laulupidude toimumine. Ilma keisrit ja riiki kiitmata ja tänamata poleks võim sellise rahvusliku üritusega leppinud. Tsaariaegsete laulupidude repertuaar, mis esimestel pidudel koosnes enamuses saksa päritolu muusikapaladest, jõudis 1910. aasta peoks niikaugemale, et suure osa moodustas eesti algupärane helilooming. Peod jätkasid traditsioonilist ülesehitust, vaid 1880. aastal toimunud pidu kestis ühe päeva.

Sakslastelt ülevõetud traditsioonist kujunes 20. sajandi alguseks võimas eestlaste identiteedi manifestatsioon, mis vaatamata oma võõrale päritolule jättis sügava jälje kultuurimällu. Juri Lotman on öelnud, et “Kultuuri immanentne areng ei saa toimuda ilma tekstide pideva juurdevooluta väljastpoolt”.⁹² Võib öelda, et laulpidu kui “kultuurilaen” sakslastelt oli eestlaste revanš “700-aastase orjapõlve” eest.

1921. aastal loodud Eesti Lauljate Liit sai koorilauluharrastuse edendajaks ja laulupidude korraldajaks. Esimene iseseisvusaegne laulpidu leidis aset 1923. aastal (üldarvestuses VIII), sellest peost alates otsustati pidusid korraldada iga viie aasta tagant.⁹³ Iseseisvusaegsete laulupidude toimumisaastad langesid kokku Eesti vabariigi juubeliaastatega. Esimene vabas Eestis toimunud üldlaulupidu (1923) lähtus ülesandest aidata kaasa koorilaulu laiemale levikule ja kunstilise taseme tõusule. Kuid veelgi olulisem oli, et see pidi “kujunema raske võitluse järel vabaks ja iseseisvaks saanud rahva suurejooneliseks v o i d u p ü h a k s”.⁹⁴ Massi- ja propagandaüritu-

⁹¹ Jakob Hurt, “Kõne Tallinna laulupidu 2. päeval, 9. juunil 1896”, *Tallinn: Eesti Postimees* (1896).

⁹² Lotman, *Semiosfäärist*, 66.

⁹³ Kuutma, “Laulupeod rahvusliku identiteedi kandjana”, 84.

⁹⁴ Anton Kasemets, *Eesti muusika arenemislugu* (Tallinn: Eesti Lauljate Liit, 1937), 339.

sena teenis laulupidu rahvusliku identiteedi tugevdamist ja rahva ühtsuse demonstreerimist. Riigijuhtide osavõtt laulupidudest rõhutas veelgi peo olulisust kogu riigile ja rahvale. Suuremat tähelepanu hakati pöörama repertuaarile ning seetõttu korraldati koorilaulu konkursse uute laulupeo laulude hankimiseks. 1928. aastal toimus üldlaulupidu esmakordselt praegusel lauluväljakul. Viimane sõjaeelses Eestis toimunud laulupidu leidis aset 1938. aastal autoritaarse ajajärgu tingimustes. Terve aasta oli pühendatud Eesti vabariigi 20. aastapäeva tähistamisele ja ka laulupidu oli lülitatud juubelipidustuste kavasse. Seda pidu iseloomustab rahvatantsu ja võimlemise lisandumine programmi. Kuna pidu toimus 23.–24. juunil, siis toimus ka ootuspäraselt võidupühale pühendatud Kaitseliidu paraad. Kaks rahvuslikku suursündmust olid ühendatud ja seetõttu oli toimunu veelgi suurejoonelisem.

Iseseisvusaegsete laulupidudega toimus traditsiooni institutsionaliseerimine – 19. sajandi rahvusliku liikumise tegelaste poolt korraldatud ühistegevusest sai riiklikult korraldatud ja juhitud patriootiline suurüritus. Laulupeoga liideti ka teised kultuuriüritused (ooperi- ja sõnalavastuste etendused, kontserdid), alates 1933. aastast kanti pidu üle ringhäälingus ja peost tehti kinos näidatav ringvaade. Lisaks osavõtjatele suunatud sümbolikale, võeti tootmisesse ka kogu rahvale mõeldud laulupeo meened. 1933. aasta laulupeol, mis oli pühendatud Eesti vabariigi 15. aastapäevale, anti välja juubelirahad ja margid ning müügile tulid erinevad laulupeoga seotud suveniirid. Laulupeost sai kogu rahvast kaasahaarav rahvuslik ühistegevus – kogu rahvas sai osaks publikust.⁹⁵

Esimest nõukogudeaegset pidu hakati korraldama juba 1945. aastal, kui Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu ja Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee andsid välja vastava määruse.⁹⁶ Planeeriti poliitilis-propagandistliku massiüritust, kus taotleti ka võimalikult suurt osalejate arvu. Pidus toimus 1947. aastal, osavõtjaid oli 25 760 ja publikut ligikaudu 100 000 inimest.⁹⁷ Laulupidu oli hea näide tolleaegse režiimi (kultuuri) poliitikast. Selline suursündmus andis võimaluse näidata, et kõik rahvuslik on Nõukogude Liidus lubatud. Ametlik kultuuriideoloogia (“sisult sotsialistlik, vormilt rahvuslik”) kasutas ära eestlaste kultuuritraditsioone ja püüdis anda neile “nõukoguliku ja sotsialistliku sisu”.⁹⁸ Eesti laulupidude

⁹⁵ Brüggenmann, Kasekamp, “‘Singing oneself into a nation’?”, 266.

⁹⁶ Toivo Ojaveski *et al.*, *130 aastat Eesti laulupidusid* (Tallinn: Talmar & Põhi kirjastus, 2002), 112.

⁹⁷ *Ibid.*, 115.

⁹⁸ Toomas Karjahärm, Helle-Mai Luts, *Kultuurigenotsiid Eestis: kunstnikud ja muusikud 1940–1953* (Tallinn: Argo, 2005), 91.

traditsioon sobitus hästi nõukogude kontseptsiooniga massilisest kultuurist osavõtust. 1947. aastal toimunud laulupidu kandis numbrit XII, mis tähendas esialgu laulupidude numeratsiooni säilitamist ja seega tunnustati ka iseseisvusaegseid laulupidusid. See pidu oli oma sisult, vaatamata kohustuslikule elemendile, veel üsna rahvuslik.⁹⁹ “Üheks oluliseks teguriks, mis võimaldas eesti laulupidudel peale Teist maailmasõda edasi kesta, osutus eeldatavasti asjaolu, et järgmine üldlaulupidu toimus aastal 1947, mil stalinlik survežüim ei olnud veel kõike avalikult eesti-meelset lämmatanud ning nähtavasti peeti vajalikuks lokaalseid massifenomene adopteerida, neid oma eesmärgi kohaselt mugandades.”¹⁰⁰

1950. aasta laulupidu toimus juba märksa süngemates tingimustes. Läbi oli viidud 1949. aasta märtsiküüditamine, vangistati laulupeo üldjuhtideks kinnitatud Alfred Karindi, Riho Päts ja Tuudur Vettik. Lisaks keelustati laulupidude järjepidev numeratsioon ja repertuaari muudeti korduvalt seoses ideoloogilise survega. “Kui esimese sõjajärgse peo osas osutus võimalikuks säilitada laulupeo kultuurilist märgisüsteemi, siis 1950. aasta üritus oli juba aktiivselt suunatud selle märgisüsteemi muutmisele – pidude numeratsioon keelati, peo loosungiga tähistati “Nõukogude Eesti 10. aastapäeva ja esimese sõjajärgse viisaastaku lõppu.””¹⁰¹

1960. aasta üldlaulupeoks valmis Tallinnas lauluväljakul uus laulava, mille juurde kuulub ka tuletorn. Sellest peost alates on kõik laulupeod alanud tule süütamisega tornis ja lõppenud selle kustumisega. Laulupeotule traditsioonis sisaldub veel üks väiksem traditsioon – nimelt tule süütamine ja selle teekond peopaika. 1960. aastal, kui esmakordselt loitis tuli vastvalminud tuletornis lauluväljakul, süüdati see Sauel Uku talus, kus oli asunud “kodanliku korra süngeil aastail” Kommunistliku Partei trükikoda. “Nüüd töid sportlased tõrvikutega sealt tule vaba rahva laulupeole. NSV Liidu hümni helide saatel tõusevad nad kõrgesse torni ja süütavad seal tule.”¹⁰² Tule süütamise koht andis selge ideoloogilise signaali – ametlikult oli tegemist nõukogude rahva peoga. 1960. aasta peoga kujunes välja ka tänapäevane laulupidude struktuur.¹⁰³

Suur osa nõukogudeaegsetest laulupidudest oli seotud Eesti NSV aastapäeva või Suure Isamaasõja tähtpäevadega. Üheks erandiks okupatsiooniaegsete pidude seas oli 1969. aastal toimunud juubelilaulupidu, mis oli pühendatud laulupeole enesele. Juubelilaulupeo tähistamine toimus nii

⁹⁹ Karjahärm, Luts, *Kultuurigenotsiid Eestis*, 93.

¹⁰⁰ Kuutma, “Laulupeod rahvusliku identiteedi kandjana”, 84.

¹⁰¹ *Ibid.*, 86.

¹⁰² “Oh laula ja hõiska ...”, *Õhtuleht*, 22.7.1960.

¹⁰³ *130 aastat Eesti laulupidusid*, 146.

Tartus kui Tallinnas ning sellel peol taaselustati mitmed varasemad traditsioonid (võistulaulmine, hommikune äratusmäng). Tartus toimus laulupeotegelaste mälestamine Raadi kalmistul ning I üldlaulupeo toimumiskohas avati mälestuskivi. Selle juures süüdati päikesest laulupeotuli, mis viidi läbi Eesti Tallinna. Tallinna peo kava koosnes eesti heliloojate tööd, sissejuhatuseks Mihkel Lüdigi "Koit", mis alates sellest peost kõlab laulupeo avapalana. Kahe nädala jooksul toimetati tuli läbi rajoonikeskuste Tallinna, mis andis võimaluse korraldada rahvuslikku eneseteadvust tõstvad ettevõtmised tule peatuspaikades.¹⁰⁴

1975. aasta peotuli süüdati Tõnismäe "Tallinna vabastajate monumendi" (nn pronkssõdur) juures "igavesest tulest" ja toodi lauluväljakule soomustransportööril. Ka 1980. aasta peol süüdati laulupeotuli Tõnismäel: "Me süütame laulupeo tule igavesest tulest, mis sümboliseerib meie rahva sangarlikku võitlust, tulest, mis meenutab neid, kes andsid oma elu võitluses kodumaa vabaduse eest. [...] Võtku nüüd kangelaste käed ja süüdaku siit laulutuli ning andku see lauljate kätte, et taas läheksid laulud kaima kõlal, vägevail voogudel üle maa!"¹⁰⁵ Tsiteerides Kristin Kuutma, iseloomustas "1980. ja 1985. aasta laulupidusid ametlikult eriti silmapaistev nõukogulik ideologiseeritus ja püüd rahvuslikku meelsust vältida, nendel pidudel esinesid eraldi üksusena ja sõjaveteranide ansamblid".¹⁰⁶

Nõukogudeaegsed laulupeod olid allutatud rangele ideoloogilisele kontrollile ja neid korraldati kõige kõrgemal riiklikul tasandil.¹⁰⁷ Sellele vaatamata lauldi Gustav Ernesaksa "Mu isamaa on minu arm" ka siis, kui seda ametlikus kavas ei olnud, või korraldati lauljate algatusel. Nõukogudeaegsete laulupidude tipphetkeks oligi "Mu isamaa on minu arm", mida võib nimetada ka toonase Eesti mitteametlikuks hümniks ning mida laulsid püsti seistes nii lauljad kui pealtvaatajad. See lausa füüsiline ühtekuuluvustunne andis võimaluse tunnetada enese rahvusliku olemasolu jätkuvust ning vastuhakku valitsevale võimule. "Kuigi nõukogude ametlik kultuuriideoloogia oli eesti laulupidude institutsiooni integreerinud valitseva võimu teenistusse ning ametlikus programmis välditi hoolikalt igasuguseid natsionalistlike tunnete väljendusi, jätkasid need rahvakogunemised tegelikult oma võimutruu fassaadi varjus ja selle kiuste rahvusliku ühtsuse ja kultuuriidentiteedi säilitamist."¹⁰⁸ Laulupeod olid ainsad üritused, kus oli võimalik rahvustunde n-ö avalik väljendamine ja mis andsid märku

¹⁰⁴ Kuutma, "Laulupeod rahvusliku identiteedi kandjana", 86.

¹⁰⁵ "Pidulik rongkäik", *Rahva Hää*, 6.7.1980.

¹⁰⁶ Kuutma, "Laulupeod rahvusliku identiteedi kandjana", 87.

¹⁰⁷ *130 aastat Eesti laulupidusid*, 112.

¹⁰⁸ Kuutma, "Laulupeod rahvusliku identiteedi kandjana", 89.

oma identiteedi säilimisest. Rahvusliku identiteedi säilitamise kohta tehtud uuringu tulemused näitavad, et kõige tugevam faktor eestluse säilitamisel oligi osavõtt laulupidudest.¹⁰⁹

Nii tsaariaegsed, sõjaelse Eesti vabariigi kui ka nõukogudeaegsed laulupeod olid rakendatud poliitiliste olude teenistusse: tsaariaegsete pidude toimumised olid seotud enamasti tsaariperekonna tähtpäevadega; sõjaelses Eesti vabariigis toimusid laulupeod vabariigi juubeliaastatel; nõukogude võim seostas peoaastad Eesti NSV aastapäevadega. Sellega seoses on laulupeo tuld mainitud ka kui juubelituld ja seda mitte laulupeo juubeli, vaid riiklike aastapäevadega seoses. Ajalehes *Rahva Hää* kirjutati 1965. aastal ENSV 25. aastapäeva puhul: "Fanfaarisignaalid: pilgud peatorni tipus. Ja samas üle väljaku mürisev aplaus: urnis lööb leegitsema laulupeotuli, juubelituli."¹¹⁰ Olenemata poliitilisest režiimist tuli laulupeol oma olemasolu eest maksta lõivu võimule ning olla rakendatud valitseva ideoloogia teenistusse, rõhutamaks valitsejate ja rahva ühtekuuluvust. Laulupidu pidi olema formuleeritud kui olemasoleva režiimi toetav manifestatsioon, mis oli teravas vastuolus varjatud rahvusliku identiteedi väljendamisega.¹¹¹

Laulupidude korraldamine toimus kodumaale lisaks ka väliseestlaste kogukonnas, kellele andsid need peod sümboolset tuge ja tagasid seotuse juurtega. Väliseesti laulupidude ajalugu ulatub 1946. aastasse, kui Saksamaal Altenstadtis toimus esimene eestlaste laulupäev, mille organiseerijaks oli koorijuht, helilooja ja organist Roman Toi ning millest võtsid osa Saksamaa põgenikelaagrites tegutsevad eesti koorid. Edaspidised peod toimusid kõikjal, kus olid suuremad eestlaste kogukonnad – Rootsis, Ameerika Ühendriikides, Kanadas, Austraalias, Inglismaal, Uus-Meremaal, samuti ESTO päevade (väliseestlaste kultuuriüritused) raames erinevates riikides ja linnades.

XXI üldlaulupidu 1990. aastal oli esimene iseseisvumisjärgne laulupidu. Selleks ajaks olid toimunud öölaulupeod ja "vabaks laulmine". 1988. aasta juunikuus vanalinnapäevade raames toimusid rahvaalgatuslikud üritused Tallinna lauluväljakul, kus lauldi isamaalisi laule ja väljendati sellega nii rahulolematust valitseva režiimiga kui tunti rõõmu rahvuslikust ühtsustundest. Sama aasta 11. septembril toimus juba oluliselt poliitilisema varjundiga "Eestimaa laul", kus nõuti Eestile iseseisvust. Seega oli kooslaulmine saanud taaskord tööriistaks rahvusliku enesemääramise ja vabaduse eest

¹⁰⁹ Helle Rakfeldt-Leetmaa, Jaak Rakfeldt, "Rahvusliku identiteedi säilitamine okupeeritud Eestis", *Akadeemia*, 8 (1996), 1574.

¹¹⁰ "Laul avas tiivad", *Rahva Hää*, 18.7.1965.

¹¹¹ Brüggemann, Kasekamp, "Singing oneself into a nation?", 261.

võitlemises. Eeskujuna kasutati ärkamisaegset mudelit ja ühtlasi vahendit, mis oli ka läbi Nõukogude okupatsiooni kandnud edasi rahvustunnet, ja selleks oli ühislaulmine.

Alates 1990. aasta üldlaulupeost toimub laulupeotule süütamine Tartus. Ajaleht Edasi kirjutas laulupeotule süütamisest: “Jaanipäevahommikuses leitsakus silmas üksik jalutaja elevust Raekoja platsi ümbruses. Lehvisid maakondade lipud, lõomasid tõrvikud. Süttimas oli üldlaulupeo tuli. [...] Esimese laulupeo kivi juures ühinesid rongkäigus all-linnast saabunudega ka Peetri kirikust väljunud kirikulised. Sõna sai maestro Richard Ritsing, kes võrdles peotuld päikesekiirtega. Tõepoolest, päikesekiirtena tulid peotuled läbi Eesti ning pühapäeval kell 12.08 süüdati kõigist neist tuledest üks, suure peo tuli. Tulepännilt võetud pirruga süütas tõrviku maestro Ritsing, kaks Tartu Poistekoori poissi viisid tõrviku hobuvankrile. Hobustega tuli Tallinna poole mööda vana Tallinna maanteed liigubki.”¹¹²

Eesti Meestelaulu Seltsi korraldatud tule toomine Tartust Tallinna hobuvankril toimus ka 1994., 1999. ja 2004. aastal. 1999. aastal läbiti osa teekon-nast veeteed mööda, 2009. aasta aga kulges kogu tulemine mööda ajaloolist hansa veeteed Tartus Pärnusse ja sealt edasi peatustega Tallinna. 2014. aastal toodi tuli Tallinna jalgratastel, teekon-na pikkuseks oli üle 1000 km.

Iseseisvusaja laulupeod jätkavad väljakujunenud traditsiooni, kuigi nagu juba öeldud, toimuvad ka laulupeo kui rituaali ülesehituses muutused. Endiselt on laulupeo elementideks rongkäik, tule süütamine, rahvariided ja kindlasti emotsionaalselt laetud laulud. Kui nõukogudeaegsete laulupidude kõige oodatavamaks oli Ernesaksa “Mu isamaa on minu arm”, siis 1994. aasta üldlaulupeol esimest korda kavas olnud Tõnis Mäe “Koit” on tõusnud kiiresti sarnasesse staatusesse Ernesaksa loodud lauluga. Eesti taasiseseisvumise hümnina on laulul “Koit” suur emotsionaalne mõju, kuna see käsitleb eestlastele nii olulist ärkamise teemat. Ernesaksa laul seostub eelneva aja ja jätkuvusega ning on käsitletav vastuhaku sümbolina, Tõnis Mäe “Koit” aga tähendab suurele hulgale inimestele vahetut seotust selle laulu sünniajaga.

2013. aastal läbi viidud sotsioloogilise uurimuse tulemus näitas, et 96 protsenti küsitletuist pidas laulu- ja tantsupidu oluliseks sündmuseks ning 51 protsenti on osalenud peol laulja või tantsijana. Osalemise (ka pealtvaatajana) peamiseks põhjuseks on rahvusliku traditsiooni ja ühtsustunde tunnetamine ning laulu- ja tantsupidu kui olulisim rahvusliku identiteediga seotud rituaal.¹¹³ Üldlaulupeol on suur tähtsus eestlaste ühtse identi-

¹¹² “Tartu süüdati laulupeotuli”, *Edasi*, 26.6.1990.

¹¹³ Marju Lauristin, Peeter Vihalem, *Minu laulu- ja tantsupidu: sotsioloogilise uuringu aruanne* (Tartu, 2013). <<http://2014.laulupidu.ee/wp-content/uploads/2014/01/Laulupeo->

teedi ja tulevikupüüdluste kinnitamisel ning see on taganud ta säilimise kultuurimälus.

Rituaalile on iseloomulik kindel toimumiskoht, mis tagab toetumise eelnevatele sündmustele ja seetõttu järjepidevuse. Laulupeo toimumiskohaks on alates IX üldlaulupeost 1928. aastal olnud Tallinna lauluväljak, millest on saanud eesti identiteedi oluline komponent. Varasemad laulupeo toimusid kas Tartus või erinevates kohtades Tallinnas. 20. sajandi keskel tekitas pidevalt kasvav laulupeol osalejate arv ja nende esituse muusikalise taseme tõus vajaduse uue ja kaasaegsema esinemiskoha järele. 1960. aasta üldlaulupeoks valmiski arhitekt Alar Kotli projekteeritud uus laululava ja tuletorn. Kahtlemata suurejooneline arhitektuur on teinud laululavast ühe Eestit esindava ehitise, kuid eelkõige on laululaval ja lauluväljakul sümbolne väärtus, mis on Eesti kultuuri üheks mälupeagaks.

Laulupeo organiseeritud ehk ritualiseeritud vormi tõttu on ta säilinud kultuurimälus kui rahvast ühendav ja rahvustunnet rõhutav ühistegevus. 19. sajandi laulupidude otsene suhtlemine ja sellel põhinev kommunikatiivsus on kandunud edasi kultuurimällu. Rituaale iseloomustab stabiilsus ja standardiseeritus, kuid neile on iseloomulik ka teatud muutused, mis olenevad poliitilistest ja sotsiaalsetest oludest. Giesen on öelnud, et kuigi rituaalne kogukond peab rituaali põhilist muustrit muudetamatuks, on juhuslikkust ja variatsioone nii igapäevastes kui ka sakraalsetes rituaalides.¹¹⁴ Vaatamata laulupeo toimunud muutustele on järjepidevus ja stabiilsus säilinud. Laulupeo kui rituaali peamised koostisosad, nagu rongkäik, tule toomine ja süütamine, laulupeo ava- ja lõpulaulude tähtsus, kõned, on läbi aja säilinud. Vormilisele küljele lisaks on säilinud laulupidude tähendus. "Valitsevale poliitilisele võimule vaatamata on laulupeod kontseptuaalselt tähendanud oma kultuurilise identiteedi demonstratsiooni."¹¹⁵ Laulupeo traditsioon on elanud üle mitmeid poliitiliste olude muutumisi, et nendes ellu jääda, on olnud vajalik teatav konformism. Esimene laulupidu ja järgnevad tsaariaegsed peod poleks saanud toimuda ilma võimudelt loa saamiseta, mis eeldas teatavate kompromisside tegemist. Sõjaeelses Eesti vabariigis olid peod rakendatud riikliku propaganda teenistusse, mis rõhutas uhkust oma mineviku üle, rahvuslikke saavutusi ja lootusrikast homset. Nõukogudeaja laulupidude ideoloogilised suunised tulid kommunistlikult parteilt ja teistelt võimuorganitelt. Vastuhakk nõudmistele oleks

uuringu-aruanne-oktoober-2013.pdf> (8.9.2014).

¹¹⁴ Giesen "Performing the sacred", 343.

¹¹⁵ Kuutma, "Laulupeod rahvusliku identiteedi kandjana", 89.

lõpetanud ilmselt ka pidude toimumise. Seetõttu tuli leppida peole tervikuna ja sellega koos repertuaarile ja sümboolikale esitatud nõudmistega.

Tuli ei ole ainult üks osa laulupeo sümboolikast, vaid pidu ennast on samuti võrreldud tule ja sellega seotud atribuutidega. "Need laulupeod olid võimsaiks tõrvikuiks, suuriks äratushüüduks, mis kõmasid üle maa ja manitsesid eestlasi üksmeelele, julgusele, vaimustasid rahvusaatelisust, kasvatasid lootust."¹¹⁶ Pidul ise on kui tuli, mille funktsiooniks on olla ühtsuse, järjepidevuse, tuleviku ja mineviku ning märguande edastaja. Samamoodi kui tulel on kindel roll näiteks Jüriöö sündmuse puhul, on laulupidu ise saanud selle rolli. Ja tule lisamine laulupeo rituaalile tugevdab veelgi seda rolli. Kui iseseisvusaegsete laulupidude puhul rõhutati rahvuslust, siis nõukogude ajal toimunud pidude ja laulu kirjeldamiseks on märksõnadeks töö ja sõprus: "Laulus on elujõud, laulus on töörõõm, laul ehitab sõprussildu. Laul on kui tuli, mis elustab. Seepärast on saanud heaks tavaks alustada meie ühislaulmist tulesüütamisega."¹¹⁷

Laulupeotulele kui sümbolile on omistatud erinevaid tähendusi. Johannes Lott, Tartu juubelilaulupeo komisjoni esimees, kirjutas 1969. aastal: "On saanud traditsiooniks, et laulupidudel süüdatakse laulutuled. Siin süüdatav laulupeotuli sümboliseerib meie rahva poolt läbikäidud teed, siia on kätke tud meie isade võidukat lõppenud revolutsiooniline heitlus, nende võitlus Nõukogudemaa puutumatus eest ning meie vabariigi vabastamine fašistlikust okupatsioonist."¹¹⁸ Nagu tsitaadist võib välja lugeda, tähistab laulupeotuli sümboolselt minevikku, eelkõige võitluslikku minevikku. Ideoloogilise konteksti erinevustele vaatamata on retoorika alati sarnane – võitlus oma aadete eest ja saavutatud võit. Sümboleid on võimalik varustada ideoloogiliselt sobiva tähendusega ja panna nad teenima valitseva võimu huve.

Minevikule lisaks valgustab laulupeotuli ka teed tulevikku. "Siit laulväljakult oleme ammutanud jõudu, et püsida, siia oleme kogunenud, et edasi minna ja täna oleme ühtse perena siin koos, et oma truuduse ja üksmeelega murda Eestile tee tulevikku, kõigi raskuste kiuste," kõneles president Lennart Meri 1993. aasta laulupeo avakõnes.¹¹⁹ Rituaalid annavad tähenduse meie maailmale ühendades mineviku olevikuga ja oleviku tulevikuga. See annab meile kindluse, et eilne maailm on sama mis täna ja

¹¹⁶ "Eesti Vabariigi 20. aasta juubelipidustused", *Muusikaleht*, 6 (1938), 129.

¹¹⁷ "Pidulik rongkäik", *Rahva Hää*, 6.7.1980.

¹¹⁸ "Laulutuli süttis Tartus", *Õhtuleht*, 16.6.1969.

¹¹⁹ Lennart Meri, *Vabariigi President Noorte VII laulupeol Tallinnas 20. juunil 1993*, <<http://vp1992-2001.president.ee/est/k6ned/K6ne.asp?ID=9497>> (8.9.2014).

saab see olema ka homme.¹²⁰ Sama mõtet võib kasutada ka rituaalis kasutatavate sümbolite puhul.

Nõukogudeaegsetel pidudel ideoloogilistel põhjustel järjepidevust ei rõhutatud. Eesti katkestuse kultuuri iseloomustab ka laulupidude numeeratsiooni keelamine 1950. aastal, järjepidevus taastati ametlikult alles 1994. aasta üldlaulupeoga. Erandiks oli 1969. aastal toimunud üldlaulupeidu, mis tähistas 100 aasta möödumist esimesest üldlaulupeost. Seega ei ole unustatud seda sümboolset pidu, mida kõik järgnevad peod kordavad. Rituaalse käitumise puhul on kohal väga oluline roll. Sarnaselt laulupeo “püha” toimumispaigaga, on selline pühaduse aura ka tule süütamise kohal. Seda mõistsid ka nõukogudeaegsete pidude korraldajad ja käsundajad valides tule süütamiseks ajastu ideoloogiale kohased “pühad” paigad. Pärast taasiseseisvumist on järjepidevuse väljenduseks, nagu juba eelpool mainitud, tule süütamine I üldlaulupeo toimumiskohal.

Laulupeotulel on ühendav ja märkuandev jõud – ta kutsub oma valgusega üle kogu maa kokku eestlasi, et saada osa rahvuslikust suursündmusest. “2004. aastal süüdati tuli Tartus, sellele järgnes tule loitsimine Kasinurme hiies ning algas tule teekond läbi Eesti, et viia peosõnum igasse maanurka, tunglakandjaks Eesti Meestelaulu Selts.”¹²¹ Just laulupeotule teekond aitab seda ühtsust rõhutada – läbides kogu Eesti ja peatudes erinevates kohtades, viib tuli märguande üle maa.

Jüriöö ülestõusu ja võidupüha kõrval on laulupidu kinnitunud tugevasti “suure vabadusvõitluse” narratiivi. Seda iseloomustab mitmekordne “vabaks laulmine”, aga ka “rahvaks laulmine”. 1869. aasta laulupidu andis tugeva tõuke rahvusliku identiteedi ja kultuurimälu kujunemisele ja konstrueerimisele. Sakslastelt ülevõetud traditsioon on osutunud väga elujõuliseks hoolimata erinevatest poliitilistest ja sotsiaalsetest oludest. Rahvusliku identiteedi ja ühtsuse kandjana on laulupeod hea näide kultuuripraktikate funktsioonidest. Laulupeo omadused nagu korratavus, sümboolsus, kommunikatiivsus ja emotsionaalsus tagavad laulupeo kui rituaali toimimise.¹²² Sarnaselt Jüriöö ja võidupüha tähistatavate rituaalidega tugevdab ka laulupeo puhul tule sümbol rituaali mõju.

¹²⁰ David I Kertzer, *Ritual, politics, and power* (New Haven; London: Yale University Press, 1998), 10.

¹²¹ Kadi Lehtmets, “Laulu- ja tantsupeotule saabumine võttis maarahval silmavee valla”, *SL Õhtuleht*, 3.7.2004.

¹²² Marge Allandi, “Laulupidu, kultuurimälu ja rahvuslik identiteet”, *Tartu Linnamuuseumi aastaraamat*, 18 (2012), 30.

Kokkuvõte

Kolm vaadeldud ühispraktikat kasutavad oma tegevuses tuld – Jüriöö ja võidupüha rituaalid on suures osas koondunud tule kui keskse sümboli ümber ning laulupeotuli on osa peosümboolikast. Nimetatud ühistegevused ja nendega seotud tulesümbolid erinevad oma “saamisloo” poolest. Jüriöö puhul võib öelda, et poliitiline eliit leiutab ja propageerib traditsioone, mis legitimeerivad rahvuslikku ja poliitilist olemasolu.¹²³ Jüriöö tulel on kirjanduslik taust, eelkõige tänu Bornhöhe romaanile “Tasuja” on saanud tulest Jüriööd tähistav sümbol. Võidupüha tugineb ajaloolisele sündmusele, mille tegelik tähendus ei ole vastavuses tema tähistamise tähendusega – võidupüha tähistamine sümboliseerib kogu võitlust, mis on peetud enesemääramise ja vabaduse eest, ning saavutatud võitu. Tegemist oli riikliku propagandapoliitikaga, mille eesmärk oli riiklike tähtpäevade kalendri loomine ja riikliku identiteedi konstrueerimine. Laulupidu kui rahvusliku ärkamisaja olulisemaid kollektiivseid praktikaid – “rahvaks laulmine” –, on üks rahvuse loomismüütidest, millele toetub rahvuslik identiteet. Laulupeotuli on seotud sümboolselt rahvusliku ärkamisajaga.

Tuli kui sümbol tugevdab ühistegevuste mõju ja teeb seda läbi eri funktsioonide, mis on kolme vaadeldava ühistegevuse puhul sarnased. Tule erinevaid funktsioone on raske lahutada, kuna nad on tihedalt seotud ja moodustavad terviku. Ü h t s u s e saavutamine on kõigi kolme tule puhul üks olulisemaid tegureid. See tähendab nii otsest kui sümboolset ühtsust ja ühtekuuluvust oma rahvaga nii minevikus, olevikus kui tulevikus. Tule süütamine ja selle läbi Eesti toimetamise traditsioon teenib samuti just ühtsuse saavutamise eesmärki. Eriti rõhutatakse tule võimet valgustades näidata meile juba möödunud aegu ja ka vaadata tulevikku. J ä r j e p i d e v u s e puhul pole oluline ainult võitluse järjepidevus, vaid eelkõige rahvuse, kultuuri, oma riigi edasikestmine. Vaatamata toimunud katkestustele rõhutatakse kõigi kolme sündmuse puhul järjepidevuse olemasolu.

Tule ühendav ja järjepidevust rõhutav jõud käivad tihedalt käsikäes: m i n e v i k u, o l e v i k u ja t u l e v i k u ühtsus on järjepidevuse – millegi säilimise ja edasikandumise läbi aja – aluseks. Kuid tuli ei ühenda mitte ainult eri põlvkondi, vaid ka rahvuse liikmeid käesoleval ajal. Võidupüha ja laulupeotule viimine üle maa ühendab sümboolselt kogu Eesti

¹²³ Jeffrey K. Olick, *States of memory: continuities, conflicts, and transformations in national retrospection*, ed. by Jeffrey K Olick (Durham N.C.; London: Duke University Press, 2003), 1.

ühtseks tervikuks. Mineviku ja tuleviku seotus sellises suures narratiivis on paratamatu. Kõik mineviku teod kajastuvad tulevikus, tänane päev on eilsete kaotuste ja võitude nägu ja vastupidi. Ning seetõttu näitab tuli meile sümboolselt, kuidas me peaksime mäletama oma minevikku ja mida ootama tulevikust.

Lõpetuseks veel tulest kui v õ i d u sümbolist. Võit ei ole alati otseselt seotud sündmusega, mida tulega tähistatakse. Käesolevas artiklis käsitletud sündmustest on ainult võidupüha puhul süüdatav tuli seotud otseselt võidu pühitsemisega – konkreetse lahingu võitu tähistatakse võidutulede süütamisega riiklikul tasemel. Kuid kuna nii Jüriöö ülestõus kui Võnnu lahing kuuluvad “Eestlaste suure vabadusvõitluse” narratiivsesse ahelasse, kandub Võnnu lahingu võit ka Jüriööle ja muudab 14. sajandi ülestõusu Võnnu võidule eelnevaks sündmuseks. Laulupidu on samuti osa sellest “rahvuslikust loost” – sellised väljendid nagu “rahvaks laulmine” ja “laulev revolutsioon” annavad otseselt edasi tähendust, mida on omistatud ja omistatakse laulupeole. See tähendab, et ühiste laulmiste abil on saavutatud võit vaenlaste üle, on ennast “vabaks lauldud”. Seega ka laulupeotuli asetub ühte ritta võidutuledega, mis tähistavad nii sõjalisi kui rahumeelseid võite.

Rituaalid ja nendega seotud sümbolid väljendavad kogukonna väärtusi ning on grupi liikmete vahel ühendavaks lüliks. Rahvuslust kandvad ideoloogiad kasutavad kultuurilisi ilminguid kollektiivse enesemääramise protsessis kui väljundit, mille eesmärgiks on tekitada kindlate sümboolsete nähtustega seotud uhkustunnet ja lootusi, nii et neid nähtusi saaks teadlikult kirjeldada, edasi arendada ja tseremoniaalselt tähistada.¹²⁴ Kultuurimälus talletatud sündmused, nagu on eestlaste jaoks Jüriöö ülestõus, võidupüha ja laulupidu, ning nendega seotud sümbolid, kannavad läbi ühistegevuse edasi kultuurimälu ja on ühtlasi osaks sellest. Selliste sümboolsete mudelite tähtsus seisneb selles, et kuna inimese käitumine on kergesti kujundatav ja ainult väga üldiselt mõjutatud geneetilisest programmist, siis võtab ta põhiliselt eeskujuks kultuurilised mudelid.¹²⁵ Kolm tuld moodustavad ühe sümboolse tule, mis teenib rahvusliku identiteedi huve.

Nagu sissejuhatuses mainitud, võib sümboleid näha kui ideoloogia väljendusi. Michael Billig ütleb, et mälu on osa ideoloogiast, kuid ka protsess, mille läbi reprodutseeritakse ühiskonnas ideoloogiat ja võimusuhteid.¹²⁶

¹²⁴ Clifford Geertz, *The interpretation of cultures* (New York: Basic Books, 1973), 252.

¹²⁵ *Ibid.*, 216–217.

¹²⁶ Michael Billig, “Collective memory, ideology and the British Royal Family”, *Introduction to collective remembering*, ed. by D. Middleton, D. Edwards (London: Sage, 1994), 60.

Jüriöö, võidupüha ja laulupidu kui rituaalsed ühistegevused ja nendega seotud sümbolid, mis kannavad edasi kultuurimälu ja on ise kultuurimälu osaks, on ka ideoloogia tööriistad, mis kultiveerivad ühiskonnas võimusuhteid. Artiklis analüüsitud kolm ühistegevust (rituaali) on oma “arengus” läbinud korduvad tähendusnihked. Vastavalt valitsevale režiimile on sümbolitele antav tähendus muutunud, kuid rituaalis osalejatele ja kaasaelajatele võib jääda tähendus muutumatuks. Näiteks laulupeo ja selle sümbolite rakendamine Nõukogude propaganda teenistusse ei takistanud neil jätkuvalt olemast rahvusliku identiteedi allikaks. Jüriöö ülestõusu tähendusnihked lähtusid poliitilise konteksti muutumisest ja seetõttu oli tegemist eelkõige ideoloogilise tähenduse muutumisega, kuna nii Eesti iseseisvuse kui ka Nõukogude võimu ajal oli tegemist jätkuvalt sama vaenlasega. Võidupüha kui eestlaste sümboolne vabadusvõitluse kulminatsioon ei sobitunud ideoloogiliselt ei Nõukogude ega Saksa okupatsiooniga ja oli seetõttu nende režiimide poolt määratud “unustamiseks”.

Kokkuvõtteks võib öelda, et kõigi kolme rituaali eesmärgiks on rahvusliku identiteedi konstrueerimine ja kinnitamine ning vaatamata poliitilistele muutustele ja katkestustele on nende sümboolne tähendus säilinud. Olles osaks rahvuslikust narratiivist, on Jüriöö, võidupüha ja laulupidu säilinud kultuurimälus ja on rahvusliku identiteedi kujundajateks ja tugevdajateks.

ABSTRACT: *Three fires: St. George's Night, Victory Day and the Song Festival*

The subject of this article is the relationship between cultural memory and national identity, and ritualistic activities and symbols as a medium for this relationship. Joint ritual activities – functioning as national symbols contained within and also transmitting cultural memory – are the constructors of national identity. Commemorations and celebrations as ritual actions affirm a sense of community, but they can also be used for ideological

purposes. The use of the symbols strengthens the impact of rituals, and therefore the symbols are concentrated expressions of national identity.

In this article, I have analyzed three rituals which are transmitted through Estonian cultural memory: the Uprising of St. George's Night (*Jüriöö ülestõus*) and the celebrations of Victory Day and the Song Festival. I have paid particular attention to fire – as fire is a central symbol of all three rituals. I have observed how St. George's Night and Victory Day are preserved in cultural memory and how their survival is ensured. In the case of the Song Festival I have focused on the event itself, as it has been preserved. In addition, I have paid attention to the propagandistic writings and newspaper articles accompanying these rituals.

There is little historical information about the St. George's Night Uprising, so the festivities have a literary origin. Victory Day is celebrated as a victory over the Baltic Landwehr (*Baltische Landeswehr*) in the Estonian War of Independence in 1919. This victory did not end the war, but its importance lies in the victory over an historical enemy – Germans. Both events are part of the “Estonians great struggle for freedom” narrative that forms the struggles against the Germans into one coherent story. The Estonian Song Festival is one of the basic national myths, characterized by the term “singing oneself into a nation”. Through the Song Festivals, the nineteenth-century rise in national self-consciousness found a means to express and introduce its objectives. The new “awakening” a hundred and twenty years later symbolically took the first one as a model and tied the two together.

Using fire as a symbol in all these practices allows us to compare these events. In glorifying and justifying, texts draw out the symbolic meanings attributed to the celebrations. Fire refers to continuity and unity. Unity is important in two aspects: it involves both the direct and symbolic unity of people, but also a bond reaching over time – past, present and future are linked together. But fire is also seen as a symbol of victory. Victory is directly related to the celebration of Victory Day, and “liberation through singing” can also be seen as a victory.

These rituals are the result of socio-political changes and have transformed over time, but their essence has remained unchanged. All these rituals have gone through different political conditions and the “remembering” or “forgetting” has been closely linked to the governing regime. Different meanings are attributed to symbols associated with the rituals. The Uprising of St. George's Night has been celebrated in pre-war Estonian Republic, during the Soviet era and in re-independent Estonia. However, the basis of the celebration was quite different during the Soviet era

from what it was and is in the Estonian Republic. Victory Day as a moment of victory in Estonia's struggle for freedom was not celebrated during the Soviet occupation. The Song Festival has been maintained throughout various authorities, and ideological demands has continued as a national ritual. All three practices are continually in service of Estonia's national identity.

KEYWORDS: symbol, ritual, national identity, cultural memory, The Uprising of St. George's Night, Victory Day, Song Festival, Estonia.

MARGE ALLANDI (b. 1967) is a Ph.D. student of Tallinn University, The Estonian Institute of Humanities.*

* Correspondence: Tallinn University, Estonian Institute of Humanities, Uus-Sadama 5, Tallinn 10120, Estonia. E-mail: marge.allandi@gmail.com